రాజమహేంద్రవర స్త్రీపునర్వివాహ చరిత్రము.

By

K. VEERESA LINGAM

రాజమహేంద్రవర స్త్రీ పునర్వివాహ చరిత్రము

9-6-1885

ఓ మిత్రులారా!

స్త్రీపునర్వివాహ విషయకములయిన యుపన్యాసములను విని విని మీరు విసుగుచెంది యుందురు. బహుస్థలములయందు ఉపన్యాసములు చేసి చేసి నేనును విసిగియున్నాను. కొన్ని సంవత్సరములనుండి యేపట్టణమునందుఁ జూచినను, ఏసభలయందు విన్నను, ఏవృత్తాంత పత్రికలయందుఁ జదివినను, ఈ విషయమయిన చర్చలకును, ఉపన్యాసములకును, వాదప్రతివాదములకును విరామము కానరాకున్నది. వితంతువివాహములు తగుననువారును తగవనువారును కూడ శాస్త్ర వచనములతోను యుక్తులతోను పుస్తకములు నింపివేసినారు. ఈ విధముగా ఎక్కడఁజూచినను కావలసినన్ని ప్రసంగములును వాగ్వాదములును పుష్కలముగా నడుచుచున్నను, చినుకులయినను లేక వట్టి యుఱుములతోను మెఱుపులతోను సరిపోయెడు శుష్కమేఘాడంబరమువలెనే చెవులు చిల్లులు వోయెడి యీ వాగాడంబరమువలనను ఫలమేమియు కలుగక కార్యములకు మాత్ర మింతవఱకును పెద్ద కఱవే పట్టియున్నది. కార్యమునకు ముందు కొంతకాలము మాటలావశ్యకములే యయినను, ఎల్లకాలమును మాటలతోనే కూరుచుండుట మాత్రము శ్లాఘాపాత్రము కాదు. మాటలు కావలసిన కాల మీవఱకే దాటిపోయినది. శ్రుతిస్మృతివిహితమైన ధర్మస్వరూపమును తెలిసికొన నిష్టమును శక్తియుఁ గలవారి కందఱికిని శాస్త్ర మెట్లున్నదో యీవఱకే తెలిసిపోయినది. స్త్రీపునర్వివాహమువలని సాధకబాధకములును లాభనష్టములును బహుకాలముక్రిందటనే మెల్ల

వారికిని ప్రతిదినఘంటాఘోషము లయిపోయినవి. కాఁబట్టి యిఁక కావలసినవెల్లను కార్యములు కాని మాటలు కావు. లక్ష పోడిమాటలు చెప్పుటకన్న ఒక్క కార్యమునుచేసి చూపుటవలన జనుల మనస్సులు పూర్వాచారమునుండి శీఘ్రముగా మరలి సహస్రగుణము లధికమయిన ఫలము కలుగును. కొందఱు ప్రయాసమున కోర్చి తాము మొట్టమొదట పనిచేసి చూపనిదే యెంతటి మంచికార్యమైనను కేవల ధర్మోపదేశమాత్రముచేత లోకములో వ్యాపింపదు. కాఁబట్టి యిప్పుడు కష్టములకు సహించి ధైర్యము వహించి కార్యములను నిర్వహించి, అంకురించిన సత్కార్యబీజమును కబళింప నోరప్పళించెడు విఘ్నమృగశతములనుండియు పామరజనదూషణాకాలవాయువునుండియు దానిని సంరక్షించుచు రావలయును. క్రొత్తగా కార్యము లారంభించువారికి ఈవఱకు మఱియొకచోట పనిచేసి కష్టనిష్ఠురములకు లోనయియున్న వారియొక్కయు జరిగిన కార్యములయొక్కయు చరిత్రము కొంత సహాయపడవచ్చును గనుక రాజమహేంద్రవరమున జరిగిన స్త్రీ పునర్వివాహచరిత్రమును మీకించుక చెప్ప ననుజ్ఞ వేఁడుచున్నాను.

మనదేశములో జనసామాన్యముయొక్క సుఖాభివృద్ధికి భంగకరములుగా నున్న బహుదురాచారములను సాధ్యమైనంతవఱకు తొలఁగింప ప్రయత్నింపవలయునన్న బుద్ధి యీశ్వరానుగ్రహమువలన చిరకాలముక్రిందటనే నాకు మనస్సులో నంకురించియుండెను. ప్రాయమధికమయినకొలఁదిని నా కా యభిలాష బలపడసాగెను. దేశాభివృద్ధి నపేక్షించెడు నామిత్రులు కొందఱి సాహాయ్యమువలన కొన్నివిషయములలో కొంతవఱకు ప్రజోపయుక్తములయిన కొన్నిమార్పులను మా పట్టణములో కలుగఁజేయుటకును నేను శక్తుఁడ నయినాను.

అయినను స్త్రీపునర్వివాహ మీదేశములో వ్యాపించుటకు తగిన కాలము వచ్చినదనికాని ప్రయత్నము చేసినచో దానిని నెలకొల్పుట నావంటివారికి సాధ్యమగుననికాని నేనప్పుడు తలఁచి యుండలేదు. భ్రూణహత్యాదులు నశించి స్త్రీపునర్వివాహములు నిరాటంకముగా జరుగుచు బాలవితంతువులు ద్వితీయభర్తలతో సుఖించుచుండఁగా చూడవలెనని నాకెంత యభిలాష యుండినను, ఒక్కసారిగా ఇంతటి గొప్పమార్పు నిమిత్తమయి ప్రయత్నముచేయుటకు నాకు సాహసము పుట్టలేదు. ఇట్లుండఁగా పాఠశాలలో నా సహపాఠియు దేశాభిమానియు నైన నా ప్రియమిత్రుఁ డొకఁ డొకనాఁడు నా యొద్దకు వచ్చి మనము స్త్రీపునర్వివాహవిషయమయి కృషి చేయవలయునని యత్యంతాతురతతో చెప్పెను. అట్లుచేయుట యర్వాకృత్యమని నేనెంత దృఢముగా విశ్వసించియున్నను, చేయవలెనని నాకెంత యభిలాష యున్నను, విశేషపాండిత్యముకాని ధనముకాని లౌకికాధికారముకాని లేని నావంటివారిట్టి మహాకార్యము తలపెట్టిన ప్రయోజనము లేదని యెంచి నామిత్రుని నేనంతగా ప్రోత్సాహపఱుపక యుపేక్ష చేయఁజొచ్చితిని గాని యతఁడే ప్రతిదినము నాయొద్దకు వచ్చి ప్రోత్సాహకరములయిన మాటలుచెప్పి నన్ను పురికొల్ప నారంభించెను. అతఁడీప్రకారము కొన్నిదినములు నాకుత్సాహము పుట్టించి యీ కార్యము నిమిత్తమయి ప్రయత్నము చేయతగిన సమయము వచ్చినదని కొందఱు వైదికులచేతఁగూడ చెప్పించి నన్ను బలవంతపెట్టఁగా, అన్నలుఁ తన్ను విడిచిపెట్టినను బంధువులు బాధించినను కడవఱకును నాతో నిలిచి పనిచేయునట్లు నామిత్రునిచేత వాగ్దానము చేయించుకొని, ఒకదిన మాతఁడు వ్రాసితెచ్చిన సభాహ్వాన పత్రికమీఁద నా చేవ్రాలు చేసి ప్రకటించితిని. ఈ యాహ్వాన

పత్రికను చూచినతోడనే శుద్ధవైదికవృత్తియందున్న మా పట్టణము లోని పండితులందఱును నామీఁద కత్తులు నూఱుట కారంభించిరి; పూర్వాచారపరాయణులయియున్న లౌకికశిఖామణులును వారికి తోడ్పడి, నన్ను సాధింప దీక్షవహించి యుండిరి. ఈ ప్రకారముగా ప్రతిపక్షులు తమ సాధనములతో సంసిద్ధులయి యుండఁగా, నేను పంపిన యాహ్వానపత్రిక ననుసరించి యీ విషయమయి నే నుపన్య సింపవలసిన దినమును వచ్చినది. అప్పటికి నాకు స్త్రీపునర్వివాహవిషయ మయి యేమి గ్రంథములున్నవో తెలియవు. విద్యాసాగరుని గ్రంథ మున్నట్టు మాత్రము తెలియునుగాని, ఆ గ్రంథమును నాకప్పుడు లభింపలేదు. మనుస్మృతియు, పరాశరస్మృతియు, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతియు మాత్రమప్పుడు నా యొద్దనున్నవి. ఈ విషయమయి పురు షార్థప్రదాయినిలో నొకరు ప్రచురించిన చిన్న గ్రంథ మొకటి నాకు చిక్కినది. ఈ గ్రంథముల సాహాయ్యముతో నాబుద్ధికి తోఁచిన యుక్తు లనుచేర్చి యొక యుపన్యాసము వ్రాసి దానిని శ్రీవిజయనగరపు మహారాజుగారి బాలికాపాఠశాలామందిరమున జరిగిన మహాసభలో ౧౮౭౯ వ సంవత్సరము జూలయి నెలలో మొట్టమొదట చదివినాను. నా యుపన్యాసము బహుజనుల మనస్సులను కరఁగించినను, పండితుల కోపాగ్నికి నేతిధారయయి వారిని మఱింత కుపితులనుగాఁ జేసినది. ఆ దినమున వాదమెట్లుజరుగునో వినవలెననియు, పండితుల విజ యమును చూడవలెననియు, బహువిధాభిప్రాయములతో గుంపు లుగా వచ్చిన జనులతో అయిదాఱువందల జనులు పట్టఁదగిన సభా మందిరమంతయు నూవులు పయికి చల్లినను క్రింద రాలనట్టుగా క్రిక్కిఱిసిపోయినది. నా యుపన్యాసము కాఁగానే ఆ మహాసంఘములో నుండి వృషభముమీఁదికి లేచు వ్యాఘ్రములవలె పండితు లనేకులు

లేచి శ్రీశంకరాచార్యస్వాములవారివద్ద ముఖ్యపండితులుగా నుండిన అద్దేపల్లి కృష్ణశాస్త్రిలవారు మొదలైనవారు తమ పాండిత్యమునంతను కనఁబఱిచి నన్ను బహువిధముల దూషించి 'నష్టే మృతే' త్యాది పరాశరస్మృతివచనమున కనేకవిరుద్ధార్థములు కల్పించి పరిహాసముచేసి ప్రత్యుత్తరము చెప్పుటకు నా కవకాశ మియ్యక, పయివారము నా యుపన్యాసముమీఁది ఖండనోపన్యాసములు చదివెదమని వాగ్దానములుచేసి నాటికి సభనుండి వెడలిపోయిరి. ఆ దినము మొదలుకొని పట్టణమునందంతటను ప్రతిగృహమునందును శ్రీపునర్వివాహవిషయమయిన చర్చలే జరుగనారంభించినవి. ఆ కాలమునందు విధవావివాహమన్న శబ్ద మందఱికిని శూలమువలె సోఁకి కర్ణకఠోరముగా నుండెను. నన్నాపఱ కితరవిషయములయందు భూషించువారును ఈ విషయమునందు దూషింప నారంభించిరి. నామిత్రులు సహితము కొందఱు నన్ను నిరుత్సాహపఱుపసాగిరి. పండితులందఱును నామీఁద ధ్వజమెత్తి, చూచువారు లేక మూలఁబడియున్న ప్రాతతాటాకుపుస్తకముల నన్నిటిని పయికితీసి బూజు దులుప మొదలుపెట్టిరి. ఏ గ్రంథము నడిగినను వీరు నాకొక్కపర్యాయ మెరవియ్యకపోవుటయే కాక గ్రంథనామములయినను నాకు తెలుపక మఱుఁగుపఱచుచు వచ్చిరి. నా పక్షమున కొందఱుమిత్రులున్నను వారప్పుడు చేయఁగలిగిన సాహాయ్య మత్యల్పముగా నుండెను. మొదట నన్నీకార్యమునకు పురికొల్పిన మిత్రుఁడు మాత్రము సంస్కృతమునందు కొంత పాండిత్యము కలవాఁడగుటచేత నాకు బహువిధముల తోడుపాటుగా నుండెను. నాకింతలో కాశీపట్టణమునుండియు కాళీఘట్టపట్టణము నుండియు బొంబయినుండియు కావలసిన పుస్తకములన్నియు వచ్చినవి. ముప్పది స్మృతులకంటె నధికముగా నాకప్పుడు లభించినవి. అవి యన్నియు చదువుటకు నా

కప్పు డవకాశము లేకపోయినను, ఈశ్వరుఁడు మాత్రము నాకు మిక్కిలి
సహాయుఁడయి యుండుటచేత నేను చూచిన భాగములోనే నావాద
మున కనుకూలమయిన ప్రమాణవచనము లనేకము లప్రయత్నముగా
దొరకెను. ఈప్రకారముగా సత్యబలమును దైవబలమును నాపక్ష
మునం దుండుటచేత నాకు ధైర్యము హెచ్చి నేనుత్సాహముతో
పనిచేయఁగా, పండితు లుపన్యాసములు చేసిన సభనాఁడు నాప్రతి
వాదమును విన్నమీఁదట జనుల కందఱకును పండితులవాద మసార
మనియు స్త్రీపునర్వివాహము శాస్త్రసమ్మతమనియు అభిప్రాయము
కలుగ నారంభించెను. పండితులు నన్ను బహిరంగముగా సభలయం
దోడించలేక బహువిధమాయోపాయములు ప్రయోగింపఁజొచ్చిరి.
కొందఱింటింటికి తిరిగి శాస్త్రజ్ఞానము లేని పెద్దమనుష్యులవద్ద నేను
చేసిన వపార్థములనియు, శాస్త్రము స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరింప
దనియు, కలియుగము గనుక వర్ణసాంకర్యము కలిగి లోకము చెడి
పోవుననియు, చాట మొదలుపెట్టిరి. కొందఱు నయమున భయమున
నన్ను మఱలింపఁ జూచిరి. కొందఱు నన్నకస్మాత్తుగా పిలిపించి
వాదములో నోడించి శాస్త్రవిషయమున జనులకు కలుగుచున్న విశ్వా
సమును చెడఁగొట్ట ప్రయత్నించిరి. అక్కడి పండితులు తాము వాద
మునందు నిర్వహింపలేక యితరస్థలములనుండి పండితులను పిలిపించు
టకై ప్రయత్నించి, ఆవిషయమునను లబ్ధమనోరథులుగాక విశాఖ
పట్టణమండలమునందలి యొకరాజుగారిచే నొక ఖండనగ్రంథమును
వ్రాయించి తెప్పించి, పండితు లందఱును దానియందు తమకు
తోఁచినవిషయములను చొప్పించి, పుస్తకములోని సంగతులు మా
పక్షమువారి కెవ్వరికి తెలియకుండ రహస్యముగా నుంచి, కాశీ
మొదలైన స్థలములయందు చిరకాలము వసించి మంత్రశాస్త్రప్రవీణుఁ

డని ప్రసిద్ధినొంది మహాతంత్రజ్ఞుఁడైన జోస్యుల పేరిచయనులు గారిలోపల నొకసభచేసి, ఆసభకు స్త్రీపునర్వివాహప్రతిపక్షులను మాత్రమే యాహ్వానముచేసి నన్నకస్మాత్తుగా పిలుచుకొనిపోయి, పయిగ్రంథమును జదివి యందలి యంశముల కారణముననే యుత్తరము చెప్పవలయునని యడిగి నన్ను పరాజితుని జేయఁజూచిరి. కాని యీశ్వరానుగ్రహమువలన నేను సమయోచితములయిన ప్రత్యుత్తరముల చెప్పనారంభింపఁగా, ప్రజలకు తమమాటలయందు విశ్వాసము చెడునని భావించి యాపండితులు నాయుత్తరములను వినక కడుపునొప్పి యని యొకఁడును కాలునొప్పియని యొకఁడును లేచిపోయిరి. అటు తరువాత పరమతాంత్రికుఁడయిన యాచయనులుగారు నన్నొంటిగా పిలిచి నన్నును నాపూర్వులను స్తుతిపాఠములతో శ్లాఘించి పూనిన కార్యమునుండి మరలింప బ్రయత్నించెను గాని దైవయత్నమువలన ఆపండితసత్తముని కోరిక సఫలము కాక, విధవావివాహవృక్షమును మూలచ్ఛేదము చేయుటకయి దీక్షవహించిన సభల కాలయమయి బ్రాహ్మణశ్రేణిలో శుద్ధశ్రోత్రియుల యిండ్లనడుమనున్న యాగృహమే యిప్పుడు విధవావివాహప్రవర్తకసమాజమువారి యధీనమయి యీ నూతనదంపతుల కాపురమున కాలయమయి యున్నది. నేను మొట్టమొదట నిచ్చిన యుపన్యాసము ప్రకటింపఁబడఁగానే తెలుఁగుదేశమునందంతటను స్త్రీపునర్వివాహవిషయమైన వాదములే ప్రబలి మండనవాదులు నాపుస్తకము నాధారము చేసికొని శాస్త్రమును యుక్తులను చెప్పఁబూనుటయు, ఖండనవాదులు బహువిధముల పూర్వపక్షములు చేయఁబూనుటయు కొంతకాలము జరిగెను. గుంటూరు నుండి భువనగిరి పరదేశిసోమయాజులుగారును, బందరునుండి శ్రౌతము కోటీశ్వరశాస్త్రులుగారును, చెన్నపురినుండి కొక్కొండ వేంకటరత్నము

పంతులుగారును, వర్తమాన రత్నాకర విలేఖకులును, కాకినాడనుండి ఓగిరాల జగన్నాథముగారును, విశాఖపట్టణమునుండి దంతులూరి నారాయణగజపతిరాజుగారును, రాజమహేంద్రవరమున వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులుగారును, ఇంకను ననేకులును నా ప్రథమోపన్యాసము మీఁద ఖండన గ్రంథములను వ్రాసిరి. ఈ ఖండన గ్రంథములయందలి ముఖ్యాంశములకును రాజమహేంద్రవరమునందలి పండితులు చెప్పిన యంశములకును ఉత్తరముగా నేను మరల శ్రీవిజయనగరము మహారాజుగారి బాలికాపాఠశాలలో జరిగిన మహాసభలోనే నా ద్వితీయవిజ్ఞాపనము నుపన్యసించి ప్రకటించినాను. ఇదిగాక బహుస్థలములయం దీవిషయమై వ్రాయుచు, వచ్చిన ప్రతివాదుల వాదములకెల్ల నుత్తరములు ప్రకటించుచు వచ్చినాను. తీరిక యున్నప్పు డితరస్థలములకు పోయి యుపన్యాసములు చేయుటకును ప్రయత్నించుచు వచ్చినాను. నేను మొట్టమొదట కాకినాడకుపోయి యుపన్యాసము చేసినప్పు డక్కడి బ్రాహ్మణులు నా మీఁద రాళ్ళువేయుటకును యత్నించినారు. ఈకార్యమునకు విఘాతము కలుగఁజేయుటకయి యెంద ఱెన్నివిధముల ప్రయత్నములు చేసినను, మాది న్యాయపక్షమయినందునను, న్యాయ మెక్కడ నుండునో దేవుఁడక్కడ నుండును గనుకను, దేవుఁ డేవంక నుండునో యావంక జయము కలుగుట సహజముగుటచేతను, నాతోడివారును నేనును సంఖ్యయం దతిదుర్బలులమైనను, విద్యాధికులము కాకపోయినను, మా ప్రయత్నములే కొనసాగుచువచ్చి శత్రువులకృషి యంతయు విఫలము కాసాగెను. ఈవిషయమై తఱుచుగా వాదప్రతివాదములు జరుగుచువచ్చుటచేత విధవావివాహమన్న శబ్ద మారంభదశయందు వలె చెవులకు కటువుగా నుండక కొంతకాలములో జనులకది పరి

చితపదమై పోయినది. అనేకులకు విధవావివాహములు శాస్త్రసమ్మతములనియు, అవశ్యాచరణీయములనియు, అభిప్రాయము కలుగసాగెను. బాలవితంతువుల సంరక్షకు లనేకులు తమ వితంతుకన్యలకు పునర్వివాహములు చేయ నుద్దేశించుకొన మొదలుపెట్టిరి. ఇంతకు మునుపే శ్రీ పైడా రామకృష్ణయ్యగారు తమ సహజౌదార్యముతో ముప్పదివేలరూపాయలను ఈకార్యమునిమిత్తమయి యిచ్చెదమని వాగ్దానము చేసినారు. ఈ సమయములో స్త్రీపునర్వివాహములయందత్యంతాభిరతిగల ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు మా పట్టణమునకు ప్రాడ్వివాకుఁడుగా వచ్చుటకూడ దైవవశముచేత సంభవించినది. వివాహములు జరిగెడు పక్షమున తాము భోజనములకు వచ్చెదమని ముప్పదిమందికంటె నధికముగా లౌక్యులైన బ్రాహ్మణులు వాగ్దానములు చేసినారు. వితంతుకన్యలు దొరికినపక్షమున తాము వివాహమాడెదమని మా శాస్త్రపాఠశాలలోని విద్యార్థులనేకులు బయలుదేఱినారు. ఈ కార్యములో నాకు విద్యార్థులే ముఖ్యసహాయులుగా నుండి నా కంగరక్షకులుగాకూడ నుండుచు వచ్చినారు. ఇంచుమించుగా రెండుసంవత్సరము లీప్రకారముగా వాదములైన తరువాత కార్యము లేని నిరర్థకవాదములతోఁ బ్రయోజనము లేదని తెలిసికొని, యేలాగుననైన కొన్నివివాహములు జరపవలెనని నిశ్చయించుకొని, మాలో నయిదుగురమొక ఆంతరంగికసమాజముగా చేరి మా ప్రయత్నము లితరులతో ప్రాణమిత్రులతోనైనను జెప్పకుండునట్లు మాలో మేము ప్రమాణములు చేసికొని, రహస్యముగా కార్యాలోచనము చేయుట కారంభించినాము. మనదేశములో సాధారణముగా పేరునకు సమాజము లనేకము లుండుటయేకాని, అందఱును గలిసి యైకమత్యముతో పనిచేయుచుండుట కానము. ఏ పని చేసినను సమాజముపేరు పెట్టి

యొక్కరే చేయుచుండవలెను. ఈ విషయములో శ్రద్ధవహించి పని చేయు సామాజికులుగల సమాజము నేర్పఱుపవలయునని నేను పలుమాఱు ప్రయత్నములు చేయుచు వచ్చితిని గాని, ఆ సమాజములలో నొక్కటియు చిరకాల ముండుటకాని, యైకమత్యముతో పనిచేయుట కాని తటస్థింపలేదు. ఈ రహస్యసమాజములో మాటాడుకొన్న సంగతులుసహిత మేలాగుననో కాని మఱునాటికే ప్రతిపక్షులయొద్దకు పోసాగెను. మే మీ ప్రకారముగా కార్యములు జరుపుటకు కృతనిశ్చయులమయి గూఢముగా పనిచేయుచుండుటయు, వివాహములు జరిగెడు పక్షమున భోజనముల కెవ్వరు వచ్చెదరో, తాంబూలముల కెవ్వరు వచ్చెదరో, ప్రతిపక్షము పూనక సహాయులుగా నెవ్వరుందురో తెలిసికొనుటకై లక్ష్మీనరసింహముగారిలోపల రెండుసభలు చేయుటయు, చూచి శ్రీపునర్వివాహనిషేధకపక్షమువారు భయపడి మా ప్రయత్నములు మాటలతో పోక కార్యములకు వచ్చునని సంచలించి తొందరపడి మా ప్రయత్నములకు విఘ్నములు కలుగఁజేయుటకయి వారును సభలుచేరి యుపాయముల నాలోచింప మొదలుపెట్టిరి. ఒక దినమున పూర్వాచారపరాయణులయిన లౌక్యులును వైదికులును మార్కండేశ్వరుని యాలయములో సభచేరి నన్ను వర్ణమునుండి బహిష్కారము చేయుటకును విధవావివాహముల కేవిధమైన తోడ్పాటు చూపెదమన్నను వారిని బహిష్కరించెదమని భయపెట్టుటకును ముందే నిశ్చయించుకొనివచ్చి, వారిలోని మూర్ఖులైన కొందఱు బ్రాహ్మణులు నన్ను కొట్టవలెననికూడ నుద్దేశించిరి. ఈ సంగతి కొంచెము పట్టణములో తెలియఁగానే సభ యారంభమైన యర గంటలోపల దేవాలయమంతయు పాఠశాలలలోఁ జదువుకొను రెండు వందలవిద్యార్థులతో నిండిపోయినది. నా విషయమై దౌర్జన్యము

జరిగింప నెంచిన యా దుష్టులు విద్యార్థులసంఖ్యను జూచి భయపడి తమ కేమి పరాభవము సంభవించునోయని మెల్లఁగా నావలకు జారిరి. సభవారును మొట్టమొదట నుద్దేశించుకొని వచ్చినపని జరప నేరక తమయిండ్లకు బోవలసినవారైరి. ఆదినము మొదలుకొని పట్టణములో సంక్షోభమును కక్షలును ప్రబలసాగెను.

ఇప్పటికి వితంతువులైన తమకన్యలకు వివాహములు చేసెద మని బయలు దేఱినవా రనేకులేర్పడినను తాము ముందుగా నడుగిడుదు మనువారు మాత్రము కనఁబడలేదు. ఎల్లవారును ముందొక వివాహ మయినయెడల తాము రెండవవారముగా నుందు మనువారె కాని తామే మొదటివారుగా నుందుమనువారు కానరాలేదు. అట్లుండుట లోకస్వభావమే. ముందుగా నెవ్వరైన ప్రవేశించుట చూచి వారికి కష్టములు వచ్చినచో తాము ప్రవేశింపక తొలఁగుటకును కష్టములు రానిచో తామును ప్రవేశించి సుఖ మనుభవించుటకును జనులెప్పుడును సామాన్యముగా కోరుచుందురు. మా ప్రయత్నము లిట్లుండఁగా కృష్ణామండలమునుండి మామిత్రులైన దర్భా బ్రహ్మానందముగారు తమవైపున నొకగ్రామములో నొక బ్రాహ్మణవితంతు కన్య యున్నదనియు, మనుష్యులను పంపినయెడల వారివెంట తల్లి యాచిన్నదానిని పంపు ప్రయత్నము తాము చేసెదమనియు నాకొక జాబు వ్రాసిరి. ఈవిధముగా మొట్టమొదట వివాహము చేయువారు కూడ తటస్థించినందుకు సంతోషించి యీవిషయమై విశేషశ్రద్ధను వహించి సర్వవిధముల నాకు సహాయులుగా నుండిన లక్ష్మీనరసింహముగారి నడిగి పుచ్చుకొన్న తెలివిగల యిద్దఱు మనుష్యులను తోడిచ్చి, యీకార్యములయం దత్యంతాదరము కలిగి ప్రథమశాస్త్ర పరీక్షయందు కృతార్థుఁడై మాతో మొదటినుండియు పనిచేయు

చుండిన సోమంచి భీమశంకరముగారిని నాజాబుతో బ్రహ్మానందము గారియొద్దకుఁ బంపితిని. ఇటువంటి కార్యములలో పేరు పైకి తెలిసినచో కార్యభంగము కలుగును గనుక, ఆచిన్నది యేగ్రామమునం దున్నదో, తల్లిపేరెవరో యేమియు మేము పంపిన మిత్రునకుసహితము చెప్పక రహస్యముగానే యుంచి బ్రహ్మానందముగారిని చూచిన తరువాత సమస్తమును వారే చేసెదరని మాత్రము చెప్పితిమి. వీరు బయలు దేఱిన రెండుదినముల కెల్లను తాముద్యోగాంతరముమీఁద నూఱు మయిళ్ళదూరములో నున్న మఱియొక గ్రామమునకు పోవుచున్నా మనియు కొన్నిమాసములవఱకును మరల వచ్చుటకు వీలుపడదనియు మరల వచ్చినతరువాతనే యీకార్యము విషయమై కృషిచేయవచ్చు ననియు బ్రహ్మానందముగారివద్దనుండి నాకు జాబు వచ్చినది. మా మిత్రుఁడు బయలుదేఱి పోయిన గ్రామము మాపట్టణమునకు నూట యేఁబది మయిళ్ళ దూరములో నున్నది. అక్కడకు పొగబండ్లు లేవు; తంతిసమాచార మందదు. అట్టి స్థితిలో మేమందఱము నాలోచించి వివరముగా జాబువ్రాసి మనుష్యుని పంపుట యుచితమని నిశ్చ యించి, ఆచిన్నది నివసించు గ్రామమును తల్లి యింటిపేరును, పేరును జరపవలసిన కృత్యమును వివరముగా తెలుపుచు మామిత్రున కొక జాబు వ్రాసి, దానికి లక్కముద్రలువైచి విశ్వాసపాత్రుఁడయిన మనుష్యుని చేతికిచ్చి పంపితిమి. ఈలోపల మామిత్రుఁడు గమ్యస్థా నముజేరి విచారింపఁగా బ్రహ్మానందముగా రావఱకే గ్రామము విడిచి దూరగ్రామము పోయినట్టు తెలియవచ్చినది. పోవలసిన గ్రామమేదో, తేవలసిన చిన్నదెవరో తెలియదు; తాము వచ్చిన కార్యమునైనను మఱియొకరితో చెప్ప వల్లకాదు; తుదకు తా మెవ్వరోకూడ తెలుపనయినను తెలుప వల్లకాదు; ఈ స్థితియం

దేమియు నాలోచన పాలుపోక బుద్ధిమంతుఁడు గనుక తొందరపడి గ్రామము విడిచి రాక మాయుత్తరము నపేక్షించి మామిత్రుఁడా గ్రామములోనే వేచియుండఁగా, మేము పంపిన మనుష్యుఁడు పోయి కలిసికొని మాజాబు నిచ్చెను. అప్పుడు పోవలసిన గ్రామమునకు వారందఱును బయలుదేఱిరి. ఆ చిన్నదాని తల్లిదండ్రులు ధనికులై గొప్ప వంశమునందుఁ బుట్టినవారు; ఈ కార్యము తల్లి కొక్కతెకు తప్ప బంధువర్గమున కెవ్వరికిని ఇష్టము లేదు; ఆ చుట్టుపట్టుల గ్రామములన్నియు వారి బంధువులతో నిండియున్నవి; ఈసంగతి కొంచెము తెలిసినచో మోటు గ్రామములవా రెంత దౌర్జన్యము జరిగింతురో యెల్లవారు నెఱిఁగియుందురు; ఆ ప్రక్కల మామిత్రునకు సాయము చేయువా రొక్కరును లేరు. ఇటువంటిస్థితిలో నామిత్రుఁడు చక్కఁగా నాలోచించి తా మెక్కడకుఁ బోవుచున్నారో బండివాండ్రకు సహితము చెప్పక రాత్రి రెండుజాములప్పు డాగ్రామము చేరి ప్రయాసముమీఁద వారియిల్లు తెలిసికొని చిన్నదానితల్లిని లేపి రహస్యముగా తాము వచ్చినసంగతి తెలుపఁగా, ఆమె బ్రహ్మానందముగారు రానిదే తాను పిల్లను పంపనని చెప్పెను. వారారాత్రి యామె నెలాగుననో బతిమాలి యేమేమో చెప్పి యొప్పించి పిల్లదాని నొంటిగా వచ్చునట్లొడఁబఱిచి తెల్లవాఱకమునుపే యాచిన్నదానిని తీసికొని బయలుదేఱి యాదిన మేగ్రామములోను దిగి వంటచేసికొని భోజనము చేయక యటుకులే తిని యుండి, యెవ్వరు వచ్చి పట్టుకొందురో యను జంకుచేత శీఘ్రప్రయాణములుచేసి కొన్నిదినములలో తామాచిన్నదానిని సురక్షితముగా తెచ్చి మాయింటివద్ద చేర్చిరి. ఆ మఱునాఁడే యీసంగతి యూరంతయు పొక్కి యాచిన్నదానిని చూచుటకయి జనులు తీర్థప్రజవలె రాసాగిరి. అందుచేత కొన్నిదినములు మాయిల్లు

తిరుమల వేంకటేశ్వరులవారి యాలయమువలె వచ్చెడివారితోను పోయెడువారితోను సందడిగా నుండెను. అప్పుడు మేము వరునిగూర్చి విచారింపఁజొచ్చితిమి. ఈ ప్రయత్నము మేమారంభించినది మొదలుకొని తల్లిదండ్రులు భయపడి సమస్తప్రయత్నములును చేసి బ్రహ్మచారులయిన విద్యార్థులకు బలవంతపెట్టి వివాహములు చేయ నారంభించిరి. అందుచేత నావఱకు వివాహమాడ నిశ్చయించుకొన్న విద్యార్థులలో కొందఱికి వివాహము లయిపోయినవి. ఉన్నవారిలో కొంద ఱన్యశాఖలవార గుటచేత పనికిరాక పోయినారు. మిగిలినవారిలో మంచివారి నేర్పఱచుట కాలోచించుచుండఁగా, ఆవఱకు నావద్దనుండి విద్య నేర్చుకొని సర్వకళాశాలాప్రవేశపరీక్షయందు తేఱి, అప్పుడు విశాఖపట్టణములో సిరువదిరూపాయలపనిలో నున్న యిరువదిరెండుసంవత్సరములప్రాయముగల యొకచిన్నవాని భార్య యాకస్మికముగా పోవుట తటస్థించెను. అతఁడు వితంతువివాహములు మొదలయిన క్రొత్తమార్పులయం దాసక్తియు నుత్సాహమును గలవాఁడు. నేనాతనికి జాబు వ్రాయఁగా తానీచిన్నదానిని వివాహమాడుట కంగీకరించెను. అతఁడు చిన్నవాఁడగుటచేతను విద్యగలవాఁడగుటచేతను మంచి యుద్యోగమునం దుండుటచేతను పలువు రాతనికి పిల్ల నిచ్చెదమని తిరుగుచున్నను వారి నందఱిని నిరాకరించి, వితంతువివాహము చేసికొని బుద్ధిపూర్వకముగా ననేకకష్టములు పొందుటకు సాహసించిన యాతని ధైర్యమును పరోపకారచింతయు మిక్కిలి శ్లాఘింపఁదగి యున్నవి. ఆతనికి మఱింత ప్రోత్సాహము కలిగించి దర్భా బ్రహ్మానందముగారి తమ్ములయిన వేంకటశాస్త్రిగా రాతనిని వెంటఁబెట్టుకొని రాజమహేంద్రవరము వచ్చిచేరిరి. అంతవఱకును జనులు పరిపరివిధముల నూహలు చేయ నారంభించిరి. కాని వరుఁడెవ్వరో

యెవ్వరికిని నిశ్చయముగా తెలిసినదికాదు. వరుఁడు గోగులపాటి శ్రీరాములుగారని తెలిసినతోడనే మా పట్టణములోని యాతనిబంధువులు మొదలయినవారు వచ్చి వివాహము చేసికోవలదని హితోపదేశములుచేసి కార్యముగానక మరలిపోవుచువచ్చిరి. వివాహము జరుగునని రూఢిగా తెలిసిన తరువాత మా పట్టణమునందు పుట్టిన సంక్షోభ మింతంతయని చెప్పుటకు శక్యము కాదు. ఆవఱకు నిశ్శబ్దముగనుండిన మా పట్టణమంతయు మహావాయువుచేత సంక్షోభము నొందిన మహాసముద్రమువలె కలఁగ నారంభించినది. ఎక్కడ చూచినను సభలే; ఎక్కడ చూచినను వీథులలో గుంపులుకూడి గుజగుజలాడుచుండుటలే; ఎక్కడ చూచినను కోపవాక్యములే; ఎక్కడ చూచినను బెదిరింపులే; ఈ యాకస్మికసంక్షోభములో తామంతకు మునుపు పేరులేక మూలఁబడియున్న యనామధేయు లనేకులు సుప్రసిద్ధులయినారు; వివాహములలో తోరణములు త్రెంపి పెనఁగులాడి చేతులు విఱిచి సంభావనలు గొను మహాపురుషులు సభాపతులయినారు; ఇచ్చకములాడి యింటింటఁదిరిగి బిచ్చమెత్తుకొను తుచ్ఛులు సందడిగాతిరిగి సమాచారములు తెచ్చుట కెంతో పెద్దలయినారు. వీరి యాటోపమును జూచి నా మిత్రులుసహితము కొందఱు నాతో మాటాడుటకే భయపడినారు; స్త్రీపునర్వివాహవిషయమునయి తమ ప్రాణములనైన నిచ్చెదమని యితరులకు జాబులు వ్రాసి యాంతరంగికసమాజములోచేరియున్నవారు సహితము పెండ్లికి వచ్చుమాట యటుండఁగా మావీథిని నడుచుటకే జంకుపడి కార్యస్థానమునకుఁ బోవునప్పుడు చుట్టుతిరిగి మఱియొక మార్గమునఁ బోవువారైరి. మాయింట వంటచేయు పనికత్తెకూడ మమ్మావఱకే విడిచిపెట్టెను; పురోహితుఁడు మాయింట శుభకర్మలు చేయించుటకయి

రాక మానుకొనెను. బంధువులందఱును నన్ను పలువిధముల నిందించుచు జాతిభ్రష్టునివలె చూడసాగిరి. వివాహదినమున మా యింట మాత్రమే కాక మా యింటిచుట్టును వీధిపొడుగునను రక్షకభటులు కావలి కావలసివచ్చినది. ఇటువంటి సంక్షోభములో ౧౮౮౧ వ సంవత్సరము డిసెంబరు నెల 11 వ తేది రాత్రి రాజమహేంద్రవరమున మొదటి స్త్రీపునర్వివాహము జరిగినది. ఆవివాహమునకు మొదటి నుండియు నాతో నుండి పనిచేసిన మిత్రుఁడు రాలేకపోయినను ధైర్యశాలులును దేశాభిమానులు నయిన నా మిత్రులనేకులు తాంబూలములకు మాత్రమే కాక భోజనములకు సహితము వచ్చిరి. అట్టి యమూల్యమయిన సాయముచేసి నాకు తోడుపడి పెక్కుకష్టములకు లోనయిన వారియెడల నేనెల్లకాలమును కృతజ్ఞుఁడనయి యుండవలెను. వారిలోను నాకు మొదటనుండియు పరమాప్తుఁడయి, ఒక్క యీ కార్యమునందుమాత్రమేకాక దేశక్షేమము నిమిత్తమయి నేను చేయ తలపెట్టిన మంచికార్యములలో నెల్లను నాకు కుడిభుజమయి యుండి, పయికి పేరు నాదయినను చాటున నాకంటెను బహుగుణము లధికముగా పనిచేయుచు వచ్చుచున్న బసవరాజు గవర్రాజుగారి సాహసచరిత్రము నిచ్చట ముఖ్యముగా శ్లాఘింపవలసి యున్నది. పదిమంది యొక్కసారిగా లోకాంతరగతులయినప్పుడు పుట్టునంత సంక్షోభము ఈ వివాహదినమున వారియింట పుట్టినది. భార్యవంకవారును తనవంకవారు నయిన బంధువు లనేకు లొక్కసారిగా గొల్లున గోలపెట్టి మధ్యాహ్న సమయమున మృతుని నిమిత్తమయి యేడ్చునట్లేడ్చుచు శపించుచు లేచిపోయిరి. తల్లిదండ్రులు చిన్నతనములో పోయినప్పటినుండియు పెంచి పెద్దవానిని జేసిన పెద్దతల్లి తన్ను విడిచిపోయినను వెనుక తీయక, లోకోపకారము నిమిత్తమయి యెన్నికష్టములు వచ్చినను

సహించుకొని యుండి, భార్య దీర్ఘ వ్యాధిచేత బహుమాసములు మంచ మెక్కియుండి బంధువులు రాక బహుబాధలు తటస్థించినను ప్రాయ శ్చిత్తమన్న పేరునైనను తలపెట్టక, ఈ దినమువఱకును పరోపకార మయిన యీ కార్యమునిమిత్తము వ్యయప్రయాసములను సంతోష పూర్వకముగా వహించుచున్న యీ నామిత్రుని నెట్లు శ్లాఘింపవల యునో నేనెఱుఁగకున్నాను. ఈపక్షమునఁ జేరి వివాహసమయమున భోజనములు చేసినవారందఱును కొంచెముగానో గొప్పగానో యీ విధమయిన శ్రమల కోర్చినవారే. పలువురు విధిలేక ప్రాయశ్చిత్త ములు చేయించుకొని మమ్ము విడువవలసినవారయినను వారిమనస్సు లిప్పటికిని మాపక్షముననే యున్నవనుటకు సంశయము లేదు. ఒకరు రాజకార్యముమీఁద గుంటూరు వెళ్ళవలసినవారయి యక్కడ నీళ్ళ బ్రాహ్మణులు దొరకకయు కాపురముండుటకు కిండ్లు దొరకకయు బహుబాధలు పొంది యిష్టము లేకయే ప్రాయశ్చిత్తమునకు లోను కావలసినవారయిరి; ఆయన బావమఱఁది మఱియొక రారంభదశ యందలి కష్టముల కన్నిఁటికిని తాళి మొన్నటివఱకును మాలోనేయుండి యెదిగి యీడేరి కాపురమునకు సిద్ధముగా నుండిన తనతోడఁబుట్టిన పడుచు నత్తవారు తీసికొనిపోవనందున ప్రాయశ్చిత్త మంగీకరింప వలసినవారయిరి; మఱియొకరు పెద్దకుటుంబముగుటచేత తమకొడు కులకును కొమార్తెలకును సంబంధములు దొరకవన్న భీతిచేత ప్రాయ శ్చిత్తము చేసికొనిరి. మొట్టమొదట దూరదేశముపోయి కన్యకను తీసికొనివచ్చి యెంతోపనిచేసిన నామిత్రుఁడు సహితము తనమేనమామ కాలము చేసినప్పుడు గత్యంతరము లేక ప్రాయశ్చిత్తమున కొప్పుకొన వలసినవాఁడయ్యెను. కొందఱు తొందరపడి ముందుగా ప్రాయశ్చిత్త ములు చేసికొన్నను, ఇటువంటి సమయములో ధైర్యము నిలుపలేక

పోయినందుకు వారిని నిందింపవలసిన పనిలేదు. మొట్టమొదటి రెండు వివాహములకు రెండుమూడువేల రూపాయలను గవ్వలవలె వ్యయము చేసి, వివాహము లాడిన దంపతులు కాపురము లుండుటకయి గృహములను కట్టించి యిచ్చి, తరువాత స్త్రీపునర్వివాహముల నిమిత్తమయి పదివేలరూపాయ లొక్కసారి రొక్కముగా నిచ్చి, తమవ్యవహారము నందించుమించుగా లక్షరూపాయలు నష్టము వచ్చినను, వచ్చిన నష్టమునకు కారణ మీకార్యములలో ప్రవేశించుటయే యని పామరులు ఘోషించుచున్నను లేశమును వెనుకతీయక, నేటివఱకు వివాహములు చేసికొన్నవారికిని వివాహములతో సంబంధించియున్నవారికిని సర్వ విధముల సాహాయ్యము చేయుచున్న శ్రీ పైడా రామకృష్ణయ్యగారి యంతటి ధైర్యౌదార్యశాలి సహిత మాసంక్షోభముచే మన స్థైర్యమును నిలుపలేక ప్రాయశ్చిత్తము చేసికోవలసి వచ్చినప్పుడు, బయల మిత్రులును బంధుజనులును కులమువారును బహువిధముల దూషించి బెదరించుచుండఁగా, ఇంట భార్యలును తల్లులును బహువిధముల విలపించుచు మనస్సు కలంచుచుండఁగా, మతగురువులు బహిష్కార పత్రికలు పంపి భీతి కొలుపుచుండఁగా, సామాన్యజనులు ధైర్యము నిలుపఁగలుదురా? ఈ సంగతి యటుండనిచ్చి వివాహచరిత్రము నించుక చిత్తగింపుఁడు.

వివాహవ్యయముల నిమిత్తమయి రామకృష్ణయ్యగా రావఱకే మావద్దకు వేయిరూపాయలను పంపియుండిరి. మా పురములోని ప్రముఖు లనేకులు వివాహమునకు చాకలివాండ్రను వాద్యగాండ్రను కూడ రాకుండఁ జేయుటకయి బహువిధముల ప్రయాసపడిరి. పెండ్లిలో మేళములకు వచ్చిన వేశ్యలనుగూడ వెలివేసి వారియొద్ద నుండి కొంతసొమ్ము తీసికొనిరి. ఇటువంటి బాధలచేత మేమెక్కువ

ధనమిచ్చి పట్టణములో వాద్యములు వాయించు మంగలివాండ్ర నెల్లను పెండ్లిలో కుదుర్చవలసివచ్చినది. వీరినందఱిని వెలివేసిన పక్షమున తలలు గొఱుగువారు లేకయు శుభకార్యములయందు వాద్యములు వాయించువారు లేకయు మాకంటె తామే యెక్కువ కష్టపడవలసి వచ్చును గనుక మా ప్రతిపక్షులు బుద్ధిమంతులయి యట్టిప్రయత్నమును మానుకొనవలసినవా రయినారు. అప్పు డావఱకు పనిలేక సోమరులుగా తిరుగు బ్రాహ్మణవేషధారుల కందఱకును పుష్కలముగా చేతులనిండ కావలసినంతపని దొరికినది. కొందఱు మేము కుదుర్చుకొన్న వంటబ్రాహ్మణులయిండ్లకుపోయి వాండ్రను బెదిరించియు లంచము లిచ్చియు, రాకుండఁ జేయుచువచ్చిరి; కొందఱు వివాహతంత్రము నడుప నిర్ణయించుకొన్న పురోహితుని పట్టుకొని దూషించి భయపెట్టి మొగము చాటువేయించుచు వచ్చిరి; కొందఱు వీథుల మూలలను మాయింటి యెదుటను గూరుచుండి మాయింటికి వచ్చువారిని మాత్రమేకాక మావీధి పట్టుకొనిపోవువారిని సహితము బహిష్కారపత్రికలను తెప్పించుటకయి పేరులు వ్రాసికొన మొదలుపెట్టిరి. ఇటువంటి దుష్ప్రయత్నములలో విద్యావిహీనులయి వైదికవృత్తియందున్న పూర్వాచారావలంబకులు మాత్రమేకాక యింగ్లీషునందు పాండిత్యము కలిగి పట్టపరీక్షయందును ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయందును కృతార్థులయి మావద్ద విధవావివాహముల కనుకూలముగా మాటాడుచు స్త్రీపునర్వివాహమును తామామోదించినట్లు చేవ్రాలు చేసిన మహానుభావులుకూడ కొందఱుకూడి తామే ప్రధాననాయకులయి, తాము చదువుకొన్న విద్యకును పొందిన స్థితికినికూడ సగౌరవము తెచ్చినందున కెంతయు చింతిల్లవలసియున్నది. పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మాస్త్రము తొడిగిన ట్లింతమంది యనాథకాంతలమీఁద ధ్వజమెత్తినను, ఈశ్వ

రుఁడు వారిపట్ల నుండుటచేత మాయూరి పెద్దమనుష్యుల యభిమత మీఁదేటినది కాదు. నూఱేసిరూపాయ లప్పిచ్చియు, నెల కేడేసి రూపాయలచొప్పున జీతమిచ్చి సంవత్సరమువఱకు పని చేయించు కొనుట కొడంబడికలు వ్రాసియిచ్చియు వివాహదినములలో దినము నకు నాలుగేసి రూపాయల చొప్పున నియ్యనొప్పుకొనియు, మేము నలుగురు వంటబ్రాహ్మణులను నీళ్ళబ్రాహ్మణులను సంపాదించుకోఁ గలిగినారము. ఎంతమంది పురోహితులను బెదరుపెట్టి సాగనంపినను, కట్టకడపట ధైర్యముచేసి వారిమాట వినక వచ్చిన పురోహితుని భార్యను గోదావరిలో పడుటకయి పరుగెత్తించి మరలించినను, నూఱురూపాయ లిచ్చి యా వివాహమునకొక యాజకుని సంపాదింపఁ గలిగినారము. ఇట్లు ప్రథమవివాహము నిర్విఘ్నముగా జరుగుటయు, అనేకులు భోజనములకును, తాంబూలములకును, దక్షిణలకును వచ్చు టయు, వాయువేగ మనోవేగములతో మా మండల మంతయు వ్యాపింపఁగా తమ వితంతుబాలికలకు వివాహముచేయఁ దలఁచు కొన్నవా రనేకులు మా పట్టణమునకు రాసాగిరి. అందుచేత మొదటి వివాహమయిన నాలవదినముననే రెండవవివాహముకూడ జరిగినది. పెండ్లికొమార్తె తల్లి తన వితంతుకుమారికను తెచ్చి భర్త తన్నుపంపె నను నమ్మకముపుట్ట చెప్పెను. మేమామాటలు విశ్వసించి సకలకళా శాలాప్రవేశపరీక్షనిమిత్తమయి భోజనముచేసి పరీక్షాస్థలమునకు పోఁబోవుచున్న యొకవిద్యార్థిని తత్క్షణము రప్పించి వివాహము సిద్ధము చేసితిమి. పెండ్లికొమారుఁడు మంగళస్నానమునకు కూరుచుండు వఱకును మా పురజనులీ వివాహము జరుగుచున్న సంగతియే యెవ్వరు నెఱుఁగరు. ప్రతిపక్షులచారు లతఁడు మంగళస్నానమునకు కూరు చుండఁగా చూచి పరుగెత్తుకొనిపోయి పిడుగువంటి యీవార్త నతని

తండ్రితోఁ జెప్పిరి. అతఁడును రోదనముచేయుచు పెద్దపెట్టున కేకలు వేయుచు వివాహసమయమునకు పరుగెత్తుకొనివచ్చి పెండ్లికొమారుని తీసికొనిపోవుటకయి ప్రయత్నించెను. కాని మాలో కొందఱాయ నను కౌఁగిటఁబట్టుకొని యొకగదిలోనికి లాగుకొనిపోయి కూరుచుండఁ బెట్టి శతమానము ముడిపడువఱకును మంచిమాటలు చెప్పి యోదార్చుచు, ఆవలను మెల్లఁగా పంపివేసిరి. ఆమఱునాఁటి రాత్రి యీ యిద్దఱు దంపతులను మహావైభవముతో పెండ్లిపల్లకులలో నూరేగించిరి. ఆ రాత్రి జరిగిన వైభవము సంస్థానాధిపతుల వివాహములయందుకూడ జరగియుండదు. ఇఱువదిమంది పోలీసుభటులతో పోలీసు సూపరింటెండెంటే పల్లకులను జనుల యొత్తుడునుండి సంరక్షించుచు పురవీథులలో వెంటనడిచెను. వేలకొలఁదిజను లావేడుకను చూడవచ్చుటచేత వీథు లొకకొననుండి రెండవకొనవఱకును మనుష్యులతో నిండిపోయి యీ వీథివా రావీథికి నడుచుట దుర్లభమాయెను. చిరకాల దురాచారవాసనచేతను ద్వేషప్రధానులయిన కొందఱి ఛాందసులవలని భీతిచేతను పల్లకులు వీథులగుండ పోవునప్పుడు కొందఱు తలుపులు మూసికొన్నను, ఆ వధూవరులను జూచిన సామాన్యజనులు మాత్ర మెక్కడ జూచినను సంతోషించి యీ కార్యములను శ్లాఘించుచునే వచ్చిరి.

రెండవపెండ్లికొమార్తెను తండ్రి యనుమతి లేకయే తల్లి తీసికొని వచ్చినదని ప్రతిపక్షులు విని, అతనిచేత మామీఁద దండవిధాయకునివద్ద నేరము మోపించి యభియోగము తెప్పించి మమ్ము శిక్షింపచేయవలెనని ప్రయత్నము చేసిరి కాని యీ సంగతిని యుక్త సమయములో తెలిసికొని మెలఁకువపడి ముందుగా మేమే పెండ్లికొమార్తెతల్లిని పినతల్లిని పంపి యామెభర్తను మా యొద్దకు రప్పించుకొని సభల కెక్కకుండ తప్పించుకొంటిమి. ఈ వివాహమయిన మఱు

నాఁటినుండియు జనులవలని బాధ లంతకంతకు ప్రబలసాగినవి. ఈ వివాహములను చేయించినవారిని చేసికొన్నవారిని భోజనములకు పోయినవారిని మాత్రమేకాక చూడఁబోయినవారిని సహితము పలువిధముల బాధలు పెట్ట నారంభించిరి; ఈ శుభకార్యములయందు కొంచెము సంబంధమున్నవారి నందఱిని వారు కాపురమున్న యద్దెయిండ్లలో నుండి లేవఁగొట్టిరి; కాపురముండుట కెవ్వరు నిండ్ల నియ్యకుండిరి; నూతులలో నీళ్ళు తోడుకోనియ్యకపోయిరి; నీళ్ళు తెచ్చు బ్రాహ్మణులను త్రేకుండఁ జేసిరి; శుభాశుభకార్యములకు పురోహితులను బ్రాహ్మణులను రాకుండఁ జేసిరి; దేవాలయములకు పోనియ్యకపోయిరి; బంధువులు మొదలయిన వారిని పోకుండఁ జేసిరి; కనఁబడినచోట్ల మొగము ముందఱనే దూషింపసాగిరి; మఱియు నింక నెన్నివిధముల వారాయాస పెట్టఁగలుగుదురో యన్నివిధములను శ్రమ కలుగఁజేయసాగిరి. అంతేకాక తాము బాధించి యెదురు తమ్మే బాధించుచున్నారని యల్లరిచేసి దొంగయభియోగములు చేయసాగిరి. అల్లరిమూఁక మాట యటుండఁగా మండలన్యాయసభలో న్యాయవాదిగానున్న యొకబ్రాహ్మణోత్తముఁడే యొకదినమున బొట్టు గోకివేసికొని భోజనము చేయనట్లు నటించుచు తనవెంట కొంత బ్రాహ్మణులమూఁకను జేర్చుకొని యొకవిజ్ఞాపనపత్రికతో దండవిధాయకునియొద్దకు పోయి వితంతువివాహవిధాయకపక్షమువారి నాయకులు దేవాలయములు దూఱి తమ కనేకవిధముల తొందరలు కలుగఁజేయుచున్నారని యేడ్చుచు మొఱ్ఱపెట్టుకొనునంతటి నైచ్యమునకు లోఁబడెను. ఈ పక్షములో చేరినవారు రాజకీయోద్యోగములలో నున్నయెడల వారి మీఁద లేనిపోని దోషముల నారోపించి వారిని పనినుండి తొలఁగింపవలయుననియు మఱియొక-చోటికి మార్చవలయుననియు పయి యధి

కారుల కాకాశరామన్న విన్నపములను పంప మొదలుపెట్టిరి. పాఠశాలలో నుపాధ్యాయులుగా నున్నయెడల వారి నాకొలువులనుండి తొలఁగింపవలయునని విశ్వప్రయత్నములు చేసిరి. ఈ ప్రకారముగా నుపాధ్యాయపదమునుండి ప్రతిపక్షులు తొలఁగింప పాటుపడిన వారిలో నొకరు తల్లిదండ్రులను తోడఁబుట్టినవారిని విడిచి మాతో చేరి భోజనము చేయుటయేకాక గతసంవత్సరమున వితంతువును వివాహము కూడ చేసికొనెను. ఈ బాధ లిటుండఁగా కొన్నిదినములలో ముప్పది మందికి శ్రీశంకరాచార్యస్వాములవారియొద్దనుండి బహిష్కారపత్రికలుకూడ వచ్చినవి. ఆ పత్రికలను జూచి పరమానందభరితులయి శ్రీ విజయనగరము మహారాజుగారి బాలికాపాఠశాలలో సభచేసి, ఆవలి కిచ్చకములాడుచు చిత్తము చిత్తమని యనుగ్రహమును వేచి తిరుగు నామధేయులుకూడ తమకంటె నెక్కువవారి పేరులను గౌరవసూచకమయిన 'గా'రను మాటనైన చేర్పకుండ నుచ్చరించి లాఘవపఱిచి మహాజనమధ్యమున వారిని వెలివేసితిమనియు, శుభాశుభకార్యములయందు వారియిండ్ల కెవ్వరును పోఁగూడదనియు, వారిని పిలువకూడదనియు, వారిని దేవాలయములకు పోనియ్యకూడదనియు కేకలువేయుచు బల్లమీఁద నెక్కి గంతులు వేసిరి. ఇటువంటి దుస్సహములయిన బాధలకు తాళఁజాలక పలువురు ప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొనిరి. ఈ యవమానమునకు సహింపలేక, ఆత్మూరి లక్ష్మీనృసింహముగారు శ్రీశంకరాచార్యస్వాములవారిమీఁద తెచ్చిన యభియోగము కొట్టుపడిపోవుటచేతకూడ ప్రతిపక్షులు మా పక్షమువారిని మఱింత లోకువచేసి గేలిచేయసాగిరి. ఏ వంకఁ జూచినను కష్టములును వ్యసనములును చుట్టుకొనియుండి యంధకారబంధురములయి యీ దినములు స్త్రీపునర్వివాహవిధాయకపక్షమువారికి దుర్దిన

ములుగా నుండెను. ఆవఱకు వితంతువివాహములు చేసెదమని ముందుకు వచ్చినవా రాపేరునైనను తలపెట్టక పిలిచినను పలుకక పలాయితులయిరి. ప్రతిపక్షులు తమకు సంపూర్ణజయము కలిగిన దనియు విధవావివాహపక్షము మరల నెప్పటిని తల యెత్తలేకుండ స్థిరముగా చెడినదనియు పరమానందహృదయులయి మిన్నంది యుండిరి. మాలోని మహాధైర్యవంతులు సహిత మింక వివాహములు కావని యధైర్యపడి నిరుత్సాహు లయిరి. ఇటువంటి చెడుదినముల యందు సహితము మమ్ము చేయివిడువక రహస్యముగా మాకు బహు విధముల తోడుపడినవారు సహితము కొంద ఱుండకపోలేదు. వారిలో న్యాపతి సుబ్బారావుపంతులుగారు మాకారంభదశనుండియు నాలో చన చెప్పుచు సర్వవిధముల సాయముచేసినారు. మాకు పాఠశాల లోని విద్యార్థులనేకులు పెట్టనికోటగా నుండి చేతనయిన విధముల తోడుపడినారు; కొంద ఱెక్కుడకు పొమ్మన్నను పోయి చేయుమన్న పనిని రెండవవారెఱుఁగకుండ చేయుచువచ్చిరి. విద్యార్థులకు మా యందున్న యభిమానమున కొక్క చిన్ననిదర్శనము చెప్పెదను. లక్ష్మీ నరసింహముగారు తెచ్చిన యభియోగము పోయినతరువాత శ్రీశంకరా చార్యులవారును వారిని పురస్కరించుకొనియున్నవారును మహో చ్ఛ్రాయదశయందుండి విజయగర్వముచేత మిన్నును మన్నును గాన కుండిరి. ఆ యభియోగము పోయిన మఱునాఁడు శ్రీశంకరాచార్య స్వాములవారిని మహావైభవముతో రాజమహేంద్రవరమున వీధు లలో నూరేగించుటయే కాక, ఆ వార్త తంత్రీముఖమున కాకినాడకు పంపఁగా నచ్చటివా రాలేఖను పల్లకిలో పెట్టి యూరేగించి గొప్ప యుత్సవముచేసి గొప్ప యాడంబరముతో పోయి పయిడా రామ కృష్ణయ్యవారి యంతటి ధనికునిని చెల్లుబడిగలిగినవానిని సహితము

లక్ష్యముచేయక, ఆయన గుమ్మమువద్ద చప్పటలుగొట్టి కేకలు వేసి చేయఁగలిగినంత యల్లరి చేసిరి. ఇటువంటి సంతోషదినములలో స్వాములవారు రాజమహేంద్రవరమును విడువక మా పక్షమువారికి మఱింత యవమానము కలుగుటకయి ప్రతిదినమును వాద్యములతో వీధులగుండ నూరేగుచు భిక్షలు చేయుచు కొన్నిమాసము లక్కడనే నిలిచియుండిరి. ఆ కాలములో స్వాములవారు విధవావివాహముల నెంత నిషేధించుచు వచ్చినను ఘోటకబ్రహ్మచారులయిన వారి శిష్యులుమాత్రము రండలతోడ రాత్రు లమంత్రకము లయిన వివాహములను రహస్యముగా జరపుచునే వచ్చిరి. పాఠశాలలోని విద్యార్థులు కొందఱీసంగతిని కనిపెట్టి యొకనాఁటిరాత్రి వేచియుండి యొక బ్రాహ్మణవిధవతో సంసారముచేయుచున్న బ్రహ్మచారి శిష్యుని పట్టుకొని, ఆ యపూర్వదంపతులను వీధిలోని కీడ్చుకొని వచ్చి యెల్లవారికిని చూపి యవమానపఱిచిరి. అందుచేత స్వాములవారి శిష్యుల కందఱికిని పాఠశాలలోని విద్యార్థులమీఁద ద్వేషము పుట్టి, వారిబాలురమీఁద నేలాగుననైన పగతీర్చుకోవలెనని నిశ్చయము చేసికొని యుండిరి. ఇట్లుండఁగా వారికి సమయమును వెంటనే దొరకినది. రెండుదినము లయిన తరువాత పగలు పండ్రెండుగంటలవేళ స్వాములవారి శిష్యులు గోదావరిలో స్నానము చేయుచుండఁగా, పాఠశాల విడిచినపిమ్మట విద్యార్థు లిద్దఱక్కడకు స్నానమునకు పోయిరి. వారిని చూచి యా స్వాములవారి శిష్యులు పాఠశాలలం జదువుకొను విద్యార్థుల నందఱిని కలిపితిట్టఁగా ఎవరు తప్పిదముచేసిరో వారిని తిట్టవలయును కాని మొత్తముమీఁద తిట్టుట న్యాయము కాదని యొక విద్యార్థి మందలించినందున వాక్కలహము ముదిరి పిండివంటలు నిత్యమును తిని బలిసియున్న యాశిష్యు లాచిన్నవానిని పట్టుకొని

నిష్కరుణులయి క్రూరముగా కొట్టిరి. అప్పుడక్కడ నున్న రెండవ విద్యార్థి పాఱిపోయి యీ సమాచారమును పట్టణములో చెప్పఁగా, పాఠశాలలోని విద్యార్థు లనేకులు కూడుకొని తమ తోడిబాలకుని క్రూరముగా కొట్టినందునకై యీ దుండగపుశిష్యులను దండింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞచేసికొని గుంపులుకూడి కోపముతో స్వాములవారున్న గృహముముందు వీధిలో తిరుగసాగిరి. విద్యార్థుల యాగ్రహమును జూచి భయపడి యీ శిష్యులు వీధిలోనికి రాక యింటిలో నడఁగి యుండుటయే కాక యిద్దఱురక్షకభటులను సహాయులుగా తెచ్చుకొని గుమ్మములో కావలి యుంచుకొనిరి. విద్యార్థు లాప్రకారముగా రాత్రి జామువఱకును తిరిగి స్వాములవారి శిష్యు లిల్లు వెడలివచ్చు జాడ కానక విసిగి నాఁటి కిండ్లకు పోయిరి. శిష్యు లటుతరువాత సహితము వీధి మొగముచూచుటకు సాహసింపలేక తమకు కావలసిన వస్తువులను గోడచాటుననుండి పొరుగువారిని బతిమాలుకొని తెప్పించుకొని, దాహశాంతికయి మంచినీరు కావలసిరాఁగా రాత్రి రెండుజాముల వేళ నందఱును కఱ్ఱలుపట్టుకొని గుంపులుగా బయలుదేఱి యారక్షకభటులను వెంటనుంచుకొని గోదావరికిపోయి నీరు తెచ్చుకొనిరి. మఱునాఁటి యుదయమున యథాప్రకారముగా విద్యార్థులు పాఠశాలకు పోయిరి. ఆ మధ్యాహ్నము విద్యార్థుల సందడి యంతగా వీధులలో కానరాక పోయినందున కొంతధైర్యము తెచ్చుకొని యీ శిష్యులును వీధిత్రొక్క సాహసించి యయిదాఱుగు రొకకూటమిగా చేరి బహిర్భూమికి పోవు నిమిత్తమయి రెండుమూడుగడియల ప్రొద్దుండఁగా గోదావరియొడ్డున నున్న యిసుకతిప్పకేసి నడిచిరి. ఈ సంగతి యేలాగుననో యొకవిద్యార్థి కనిపెట్టి తక్కినవారికి సమాచారము పంపెను. ఆ శిష్యులును బాహ్యభూమికిపోయి మరలివచ్చుచు గోదావరియొడ్డుననున్న ధాన్యపుపాక

లను సమీపించునప్పటికి, వారియెదుట దండధరులవలె కొందఱు విద్యార్థులు కనఁబడిరి. వారు కంటపడఁగానే గుండెలు పగిలిపోయి బెదరి ముందుకు నడువ కాళ్ళురాక బెదరిబెదరిచూచుచు నలుప్రక్కలను చూపు నిగిడింపఁగా నానాముఖముల విద్యార్థులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. ఆ సంఖ్యను చూడఁగానే శిష్యులకు మును పున్నధైర్యముకూడ మూలముట్టుగపోయి యెదిరించుటకయి ప్రయత్న మైనను చేయక పిక్కబలము చూపి పాఱిపోవుటకు కాళ్ళకు బుద్ధి చెప్పిరి. విద్యార్థులు ముందు వచ్చువారిని పట్టుకొని పాదరక్ష ప్రయోగములచేత బుద్ధిచెప్పి దాసుల మనిపించుకొని యా శిష్యులను విడిచిపెట్టిరి. ముందు పరుగెత్తినవారి యవస్థను జూచి వెనుకటివారు తాము వారి దారి పట్టక ప్రాణరక్షణార్థమయి గోదావరిలో దిగి కంఠము లోతువఱకును పాఱిపోయిరి. విద్యార్థులు కొందఱు వారిని వెంబడించి పట్టుకొని నీటిలో ముంచి లేవనెత్తి కొన్నినిమిషములు వారి తలలను మద్దెలలనుగాఁజేసి వినోదించి తమ తోడివిద్యార్థి నన్యాయముగాకొట్టిన ఋణమును వడ్డీతోకూడ తీర్చుకొనిరి. మొట్టమొదట దెబ్బలుతిని తప్పించుకొనిపోయిన యిద్దఱు శిష్యులును వాయువేగమున పరుగెత్తి స్వాములవారి సన్నిధానము చేరి కన్నీటితో పాదములు కడుగుచు హూణవిద్యాశాలలోని బాలురవలన జగద్గురువు యొక్క శిష్యులకు సంప్రాప్తమయిన కష్టపాటును విన్నవించుకొని, అక్కడనున్న రక్షకభటులతోడ కొన్నినిమిషములలో మరల యుద్ధ భూమి చేరిరి. రక్షకభటు లాశూరులతో రణరంగమును చేరునప్పటి కక్కడ రెండువందల విద్యార్థులకంటె నధికముగా చేరి యుండిరి. నీటిలోనున్న విద్యార్థు లారక్షకభటులను జూచి శిష్యులను విడిచిపెట్టి తాము నీటిలో మునిఁగి యీఁది మఱియొక రేవున తేలి యింటికి

పోయిరి. చేతిలోని పాత్రలను నీటిలో పోఁగొట్టుకొని యపాత్రులయిన యాశిష్యులను వెంటఁబెట్టుకొనిపోయి రక్షకభటులు వారి స్వాముల వారితోఁ జేర్చిరి. స్వాములవారు శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విసర్జించి నను రాగద్వేషాదులనుమాత్రము విసర్జింపనందున శిష్యులకు సంభవించిన దుర్దశనిమిత్తమై కొంతసేపు విలపించి యావిద్యార్థులను శపించి యూరిలోనివారు తమ్ము వచ్చి ప్రార్థించి యలుకతీర్చెదరేమో యని పీఠమును విడిచి లేచిపోయెదనని వారికిని వీరికిని సమాచారములు పంపెను. ఆ రాత్రి పట్టణములో బడిపిల్లలు స్వాములవారి శిష్యులను కొట్టి చంపిరనియే ప్రవాదము పుట్టెను. అందుచేత విధవావివాహములకు ప్రతిపక్షులుగా నున్నవారు వీథులలో మొగము చూపుటకే తెగింపలేకపోయిరి. ప్రథమశాస్త్రపరీక్షనిచ్చి న్యాయవాదిగా నుండి శ్రీపునర్వివాహనిషేధవాదులకు నాయకుఁడుగా నుండిన యొక ప్రబలగృహస్థు సాయమయమున చల్లగాలినిమిత్తమై గోదావరి యొడ్డున కూరుచుండి యుండి యాశిష్యులవార్త చెవిసోఁకఁగానే యధైర్యము పుట్టి తనసేవకుని చేతిదీపము నారిపించి తలనిండ ముసుఁగు వేసికొని రాజమార్గమున నడవక ప్రాణము లరచేతిలో పెట్టుకొని సందుల గుండపోయి యిల్లుచేరి తిరిగిచూచెను. అటువంటి స్థితిలో స్వాములవారికి ముఖ్యబలముగా నున్నవారొక్కరును వారి నూరార్చుటకయి యా రాత్రి పీఠదర్శనమునకు రాక, తత్క్షణ మూరు విడిచి పొమ్మని లోకగురువుల కాలోచన చెప్పిరి. విద్యార్థులు తమ విద్యాశాల నుండి రాకమునుపే స్వాములవారు మఱునాఁటియుదయమున పీఠమును మా పట్టణమునుండి తరలించి పొగయోడకు కట్టిన పడవలలో శిష్యబృందముతో తాము నదిని తరించి భిక్షలు చేయింపలేక శ్రమపడుచున్న మా పురమువారినికూడ తరింపఁజేసిరి. మొదట దెబ్బలుపడిన

విద్యార్థి స్వాములవారి శిష్యులమీఁదను, స్వాములవారి శిష్యులు విద్యార్థులమీఁదను ధర్మసభలలో నభియోగములు తెచ్చిరి; కాని దండవిధాయకుఁడు జగద్గురునిశిష్యుల కై దేసిరూపాయలు ధనదండనము విధించి ఋజువులేనందున విద్యార్థులను విడిచిపెట్టెను.

ఇది యిట్లుండఁగా నేప్రక్కఁజూచినను కష్టములే కనఁబడుచు, మరల వితంతువివాహము లగునన్నయాశ కవకాశములేక, పూనిన కార్యము అకాలనాశనము నొందిన ట్లగపడుచున్న యీకాలములో ఏలాగుననైనను కొన్నికార్యములు చేసి యిటువంటి సత్కార్యము మనుష్యకుటిలప్రయత్నమువలన నిర్మూలము కానేరదని లోకమునకు చూపవలెనని మా పక్షమువారు మఱింత ధైర్యోత్సాహములతో బహుప్రయాసముల కోర్చి పనిచేయసాగిరి; కాని మొట్టమొదట మా కృషి సఫలమగునట్లు కనఁబడలేదు. ఆవఱకు తమ వితంతుకన్యలకు వివాహముచేయుఁడని మమ్ము బ్రతిమాలుకొన్నవారికడకు పోయి మేమే బతిమాలుకోఁగా మాతో మనసిచ్చి మాటాడక పోవుటయేకాక మామీఁద కోపమును సహితము పడి, అట్టియనుచిత ప్రసంగమును చేసినందుకు మమ్ము తిట్టసాగిరి. మఱికొందఱు మమ్ము తమయిండ్లకే రానీయక పోయిరి. వివాహములనిమిత్తమయి మమ్ము ప్రార్థించిన వారొక్క బాలవితంతువుల సంరక్షకులు మాత్రమే కాక విద్యావతులైన బాలవితంతువులుకూడ మాకు పలువురు జాబులు వ్రాసి యుండిరి. ఇఁక వారితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరపి కార్యసాఫల్యము చేయవలెనని మేము ప్రయత్నింపఁగా, మా జాబులా యనాథకాంతలను చేరుటయే యసాధ్యమాయెను. ఈ సమయములో మాకు పాఠశాలలోని విద్యార్థులు చేసిన సాయ మెప్పటికిని మఱువఁదగినది కాదు. మా విద్యార్థులలో కొందఱు లోకోపకార

కార్యార్థమై యగ్నిహోత్రములో దూఁకుమన్నను దూఁకుటకు వెనుక తీయనివారుండిరి. ఆ కాలములో నిరువదిరూపాయల యుద్యోగము లోనుండి ప్రవేశపరీక్షం దేఁటి బంధుజనమును విడిచి మాలోఁ జేరి యున్న యొకరు-నల్లగొండ కోదండరామయ్యగారు. నేనీ చెన్నపురము రావలెనని బయలుదేఱినప్పుడు నాకు సహాయుఁడయి వంటచేసి పెట్టుటకు సహితము పూనుకొని నేను సముద్రములోని పొగయోడను చేరుటకయి పడవ నెక్కఁబోవునప్పుడు ఝంఝామారుతము ప్రబలముగా వీచుచు సంతతధారగా వర్షము కురియుచు సముద్రతరంగములు పర్వతోపమానములుగా నుండుటచేత మిత్రులు బహువిధముల పోవలదన్నను మానక నావెంట సంతోషపూర్వకముగా చిన్నపడవలో సముద్రమునం దయిదుమైళ్ళు ప్రయాణముచేసి యా భయంకరస్థితిలో ధూమనౌకాధికారి యపాయకరమని యెంచి మమ్మెక్కించుకొనక నిరాకరించుటవలననే వ్యసనముతో వెనుకకు మరలినసంగతి మీరు విన్నయెడల విద్యార్థు లెంతటి ధైర్యోత్సాహములును విశ్వాసమును కార్యనిర్వహణాసక్తియు లోకోపకార చింతయు కలవారయియుండిరో మీరే తెలిసికోవచ్చును. వారే యర్ధరాత్రమున నెంతదూరమున నున్న యేగ్రామమునకుఁ బోయి యెవ్వరితో మాటాడి యేకార్యమును చేసికొనిరమ్మన్నను మాఱుమాటచెప్పక చెప్పినట్లు చేసికొని వచ్చుచుండిరి. ఇటువంటి తోడ్పాటు చేతనే మే మనేకకార్యములు నిర్వహింపఁ గలిగితిమి.

ఈ కాలములో మా పట్టణమునకు నాలుగామడలదూరములో నున్న పెద్దాపురములో చదువుకొన్న యొక మాధ్వబాలవితంతు వుండెను. ఈ చిన్నదానిని వివాహమాడుటకు కాకినాడలో నొకయుపాధ్యాయుఁ డొప్పుకొనెను. తల్లిదండ్రులావఱకు వివాహము చేయుట

నుద్దేశించి యుండినను, అప్పుడు పుట్టిన సంక్షోభమునకు జడిసి మేమెన్నివిధములచేత చెప్పినను వినక పోయిరి. చిన్నది పదియాఱు సంవత్సరములు దాటినదగుటచేతను, ఆ చిన్న దావఱకే తనయభిమతమును తెలిపియుండుటచేతను, ఆ చిన్నదానితోనే స్వతంత్రముగా నుత్తర ప్రత్యుత్తరములను జగపుట యుక్తమని తలఁచితిమి. కాని తల్లిదండ్రులును బంధువులును విరోధులుగా నుండుటచేతను, వారిసంగతి నావఱకే యెఱిఁగినవారగుటచేత భద్రముగా కాచుచుండుటచేతను, మాకాపని యొకపట్టున సాధ్యమయినదికాదు. అయినను స్త్రీపునర్వివాహపక్షమునం దత్యంతాభిమానము కలిగి ఆ కాలమునందు పెద్దాపురములో నుండతటస్థించిన యొకమిత్రుని సాహాయ్యముచేత మేమా చిన్నదానియింట పనిచేసెడి యొకకుఱ్ఱవానిగుండ నుత్తరప్రత్యుత్తరములను జరపనారంభించితిమి. వయస్సులో నున్నవారికి నిరంతర వైధవ్యదుఃఖమునకంటె మరణమే శ్రేష్ఠముగా నగుపడును గనుక, తానేలాగుననైన దుస్సహబాధనుండి బయలపడి సుఖింపఁగోరి మా చిన్నదే తన్నుఁ గొనిపోవుటకుఁగల వివిధమార్గములను మాకుపదేశించినది. ఆమె చెప్పిన యుపాయము ననుసరించి తగినంతమందిని పల్లకి మోచువారిని నియమించి, ఆ పల్లకితో మామిత్రుని నొకనిని కొందఱుభటులను సాయమిచ్చి పంపి సంకేతస్థలమున రాత్రివేళ ఆ చిన్నదానిని కలిసికొని యామెను పల్లకిలో నెక్కించుకొని తెల్లవారునప్పటికి రాజమహేంద్రవరము తీసికొనివచ్చి విడుచునట్లు తగిన యేర్పాటు లన్నియు చేసితిమి. కాని యా సంగతి యేలాగుననో కొంచెము పొక్కి ఆ చిన్నదాని బంధువులకు ముందుగా తెలియఁగా వారు జాగరూకులయి యుండుటచేతను, అక్కడకుపోయిన మా మనుష్యుల తెలివితక్కువచేతను, ఆ యేర్పాటు లేమియు తిన్నగాజరగక

వ్యయప్రయాసములకు లోనయి మావారు పోయిన దారినే పట్టిచేతులతో మరల రావలసినవారయినారు. అటుమీఁదట మేము చేసిన ప్రయత్నమును చిన్నదానిపేరును సమస్తజనులకును వెల్లడియయి పోయినవి. ఎల్లవారును ఈ వివాహమునకు విఘ్నము కలుగఁజేయుటకయి చేయవలసిన ప్రయత్నముల నన్నిటిని జేసిరి. అయినను మా యుత్తరప్రత్యుత్తరములసంగతి మాత్ర మెవ్వరికిని తెలియక మిక్కిలి రహస్యముగానే యుండినది. అందుచేత మేము మఱియొక యుపాయము నాలోచించి మా వర్తన మెవ్వరికిని భేద్యము కాకుండునట్లు గోప్యముగా నిర్వహించి పరమనిపుణుఁడును మాకు పరమవిశ్వాసియు నయిన యొకమనుష్యుని పెద్దాపురమునకుఁ బంపితిమి. ఆతఁ డెవ్వరికి ననుమానము కలుగకుండ మార్గస్థునివలె నటించి రాత్రి వారివీధి యరుగుమీఁదనే పరుండి తనసందేశము నా చిన్నదానికి తెలిపి నేర్పుతో పనిచేసెను. అమావాస్యనాఁడు రాత్రి రెండుజాములవేళ మబ్బుపట్టి చినుకులు పడుచుండఁగా తనతండ్రికి తలనొప్పి వచ్చుటచేత నుపచారములు చేయుచున్న తల్లి మొదలయినవారి నేమఱించి లఘుశంకకు పోవుమిషమీఁద వీధిలోనికి వచ్చి యా చిన్నది మా మనుష్యునితో తాను వచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నసంగతి తెలిపెను. అతఁడు వెంటనే యాచిన్నదానిని వెంటఁగొని బయలుదేఱి యా చిన్నదానికావఱకు తీసికొనిపోయిన బట్టలుకట్టి పురుషవేషమువేసి, పగలు చూచుకొనివచ్చిన మాఱుమూలదారిని గాఢాంధకారములో, వానలో తడియుచు పరుగెత్తి కొంతదూర మాచిన్నదానిని నడిపించియు కొంతదూర మెత్తుకొని మోచియు తెల్లవాఱునప్పటికి రెండామడలు నడచి, అక్కడ బండిచేసికొని మఱునాఁడు రెండుజాములవేళ నామెను మా యింటికిఁ జేర్చెను. ఆచిన్నది యిల్లు దాఁటిన నాలుగైదు నిమిషముల

కెల్లను తల్లి మొదలయినవా రామె పోయిన సంగతిని కనిపెట్టి చుట్టు పట్ల వెదకనారంభించిరి. ఆమె యింకుసమిత్తమే పోయినదని వారు గ్రహించి బంధువులతోడను పొరుగువారితోడను చేరి నానాముఖముల పరుగెత్తి యన్నిదారులను వెదకి యెక్కడను కానకపోయిరి. అంతట వారందఱు నాలోచించుకొని నగలెత్తుకొని పాఱిపోయిన ట్టాచిన్నదానిమీఁద పోలీసువారివద్ద ఫిర్యాదుచేసి యామెను పట్టుకొనుటకయి యారాత్రియే వారంటు పుట్టించుటయేకాక, ఆచిన్నదానిని దొంగిలించితిమని మామీఁద నేరమును మోపి దండవిధాయకునివద్ద నొకయభియోగమును దెచ్చిరి. మఱునాఁడీసమాచారము నాకు తెలియఁగానే వారంటు తప్పించుటకయి పోలీసు సూపరింటెండెంటుగారింటికి పోఁగా, ఆయన కాకినాడకు పోయినట్టు తెలిసినది. అప్పు డింటికివచ్చి పోలీసినస్పెక్టరును నేను మరల వచ్చుపర్యంతమును వారంటుమీఁద చిన్నదానిని పట్టుకొనకుండునట్లు ప్రార్థించి వెంటనే బయలుదేఱి పడవమీఁద మఱునాఁటి మధ్యాహ్నమునకు కాకినాడచేరి యక్కడ విచారింపఁగా పోలీసు సూపరింటెండెంటు పెనుగుదురను గ్రామమునకు పోవునట్లు తెలియవచ్చినది. అప్పుడు వ్యసనము మఱింత యధికమయి భోజనము లేని విచారమును మఱచి పెనుగుదురు పోవుటకయి ప్రయత్నించుచుండఁగా పోలీసు సూపరింటెండెంటప్పుడే మరలవచ్చి కాలువలో పడవమీఁద నున్నట్టును మఱిగంట సేపటిలో చామర్లకోటకు పోవునట్లును వర్తమానము తెలిసినందున, ఆయెండలో పరుగెత్తి సాయంకాలము నాలుగుగంటలవేళ కాలువ మీఁదిపడవలో ఆదొరగారిని సందర్శించి సంగతి విన్నవించుకొనఁగా నతఁడాచిన్నదానిని పట్టుకొనకుండ పోలీసుఉద్యోగసులకు తరువు పంపెదనని చెప్పి నన్ను పంపివేసెను. ఇఁక పెండ్లికొమారుని తీసి

కొనిపోవలసినపని మఱియొకటి యున్నది. అందుచేత నే నక్కడినుండి తిన్నఁగా హిందూపాఠశాలకుపోయి యక్కడ నుపాధ్యాయుఁడుగా నున్న యాతనిని కలిసికొని రమ్మని పిలువఁగా, అతఁడీ యభియోగము వలనను జనులవలని భీతివలనను కొంతజడిసి నావెంట రాకుండుట కయి కొన్నిసాకులు చెప్ప మొదలుపెట్టెను. కాని, నేనన్నిటికిని తగిన పరిహారములు చెప్పి యక్కడనుండియే తిన్నఁగా నే నాతనిని బల వంతముగా పడవవద్దకు తీసికొనిపోయి నా గదిలో కూరుచుండఁబెట్టు కొనఁగా, అతఁడు నన్ను నేకవిధముల ప్రార్థించియు నేను పూనిక విడువ నందున నామాట తీసివేయలేక నాతోవచ్చి మఱునాఁడు తెల్లవాఱిన తరువాత బట్టలన్నియు నా గదిలో యుంచి లఘుశంకకు పోయి వచ్చెదనని నాతో చెప్పి పడవదిగి వెనుకకు పాఱిపోయెను. నేను మాత్రము నాఁడు మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు రాజమహేంద్రవ రముచేరి ముందుగా తంతివృత్తాంతకార్యస్థానమునకు పోయి పెండ్లి కొమారుని చర్యను కాకినాడలోని నా మిత్రులకు తంత్రీముఖమున తెలిపి యింటికి పోయి మూడవనాఁడు మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు భోజనము చేసితిని. తరువాత కాకినాడకు మనుష్యులను బంపి పెండ్లి జరగకుండ చేయుటకై వివిధమూయోపాయములను పన్నుచున్న విరో ధుల ప్రయత్నముల కన్నిటికిని ప్రతిక్రియలుచేసి ఇదే సమయమని పెండ్లికొమారుని బాధింప నెంచిన ఋణప్రదాతలనుండి యాతనిని విముక్తిని జేసి తుదకాతనిని రాజమహేంద్రవరమునకు మఱల రప్పిం చితిమి. పెండ్లికొమారుని ఋణవిముక్తిని చేయుటకై యప్పుడిచ్చిన రెండువందలరూపాయలును తప్ప పెండ్లికొమాళ్ళ కెవ్వరికి నిందు నిమిత్తమయి చిల్లిగవ్వయైనను లంచ మియ్యలేదు. వితంతువులను వివాహమాడిన పాఠశాలలోని విద్యార్థులందఱును లోకోపకారా

ర్థము పరిశుద్ధచింతతోనే వివాహములు చేసికొనిరి కాని యెంతమాత్ర యును ధనాశచేత కాదు. అటుతరువాత పెండ్లికొమార్తె యొక్క తల్లి మొదలగు బంధువులు మా యింటికివచ్చి యేడ్చియు కేకలు వేసియు బెదరించియు బుద్ధులుచెప్పియు బ్రతిమాలియు వాగ్దానములు చేసియు, పెండ్లికొమార్తెను మరల తీసికొనిపోవుటకై నానావిధముల పాటు పడిరి. కాని వారిప్రయత్నములన్నియు విఫలములైనందున వారు నిరాశులై వెనుక మరలవలసినవారయిరి. అటుపిమ్మట పెండ్లికొమారుని యొక్క యన్నగారును రాజమహేంద్రవరమువచ్చి మంచిమాటలుచేత నాతనిని తీసికొనిపోవలెనని యెన్నో యుపాయములు చేసెను. గాని యాతని యుపాయములును సఫలములైనవి కావు. అటుతరువాత వివాహమగువఱకును పెండ్లికొమారుఁడు మరల పాఱిపోకుండ కంటికి రెప్పవలె నొకరు విడిచి యొకరము కాచి, ౧౮౮౨ వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలో బహుకష్టముమీఁద మూఁడవ వివాహమును నిర్వహింపఁగలిగితిమి. ఈ వివాహమునకు మాకు మొదటివివాహమున కంటెను పదిరెట్లు ప్రయాసమెక్కువయ్యెను. మొదటివలెనే యిప్పుడును రక్షకభటులు మాయిల్లుకావలికాయవలసివచ్చెను. ఈవివాహమునకు విశేషవ్యయముచేసి మొదటికంటె నధికవైభవముతో జరపితిమి. ఇంత ధనవ్యయము చేసినను, ఇంతమంది రక్షకభటులు కావలి కాచినను ఉత్సవసమయమునందు దుష్టులు కొందఱు పెండ్లిపల్లకిమీఁద రాళ్ళు విసరిరి. ఆవల విమర్శమీఁద ప్రతిపక్షు లావఱిలో తెచ్చిన యభియోగము లన్నియు కొట్టుపడిపోయినవి. ఈ వివాహముతోనే ప్రతిపక్షుల గర్వము సగముడఁగినది గాని తరువాత జరిగిన నాలవ వివాహముతో పూర్ణముగా గర్వభంగమైనది. ఈ వఱకు జరగిన వివాహములు మూఁడును లౌకికులుగా నుండు నియోగిబ్రాహ్మణుల

లోను మాధ్వబ్రాహ్మణులలోను జరగినవి; వైదికులలో మాత్ర మా వఱకు జరగలేనందున వారది గొప్పప్రతిష్ఠగా చెప్పుకొనుచు తమ వారిలో నట్టివివాహము జరుగుట యసాధ్యమని దంభములు పలుకుచువచ్చిరి. కాకినాడలో నుత్తమవైదికకుటుంబమునందు పుట్టి చదువుకొన్న యొకబాలవితంతు వుండెను. ఇట్లు వివాహములు జరుగుచుండుట విని యీమె మనస్సులో తానుగూడ వివాహమాడుటకెంతో యభిలాషపడుచుండెను. ఆమెయింటియెదుటనే కాపురమున్న యొక పెద్దమనుష్యు డీసంగతి కనిపెట్టి, అత డీకార్యములయందు విశేషాభిమానము కలవాడగుటచేత మెల్లగా ఆ చిన్నదానితో మాటాడి మాకా సంగతి తెలియజేసెను. మేమును తగినప్రయత్నములను చేయుచుంటిమి. ఇట్లుండగా నొకనాటిరాత్రి పదిగంటలవేళ నొక యూరేగింపుమహోత్సవము జరగుచుండగా దానిని చూచుటకయి యా చిన్నది వెలుపలికి వచ్చి నా మిత్రునిజూచి తన్నిప్పుడు రాజమహేంద్రవరము పంపగలరా యని యడిగెను. అతడాప్రకారము చేసెదనని చెప్పి యా నిముషమునందే మూడవవితంతువివాహము చేసికొన్న మా మిత్రునితో గలిసికొని పల్లకిని సిద్ధముచేయించి యా రాత్రివేళనే రాజమహేంద్రవరమునకు పంపిరి. తెల్లవాఱునప్పటి కాకస్మికముగా పల్లకివచ్చి మా గుమ్మములో దిగగా, మే మా చిన్నదానిని లోపలికి తీసికొనిపోయి భద్రముగా నుంచితిమి. ఆ చిన్నదాని యన్నగారును మేనమామలును బంధువులును లౌకికోద్యోగములయందుండి ప్రబలులుగా నున్నవారు; పినతండ్రులు మొదలైనవారు కొందఱు యజ్ఞాదిక్రతువులుచేసి పండితు లనిపించుకొనుచున్న శిష్టసంప్రదాయములోనివారుగా నున్నవారు. ఆమె మేనమామ లా రాత్రియే రాజమహేంద్రవరముననున్న బంధువులకును పోలీసువారికిని

తంత్రీవార్తలు పంపుటయేకాక మఱునాఁడు పడవమీఁద బయలు దేఱి తామే రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చిరి. వారువచ్చి చిన్నదానిని తమవెంట రమ్మని బహువిధముల బ్రతిమాలుకొనిరి. కాని చిన్నది వారి కోరిక చెల్లింప నంగీకరింపనందున మంచివరుని జూచి వివాహము చేయుమని యామెను నాకొప్పగించి తమయూరికి పోయిరి. ఆ చిన్న దానికి వివాహము చేయ నుద్దేశించి యామె యన్నగా రావఱకు నాతో ననేకపర్యాయములు మాటాడి జాబులు వ్రాసినవాఁడే యయినను, బహిష్కారపత్రికలు మొదలైనవి వచ్చిన తరువాత వెనుకతీసి తాను కార్యము చేయుటకు సాహసింపలేకపోయెను. ఈ చిన్నదానిని వివాహ మాడిన యాతఁడును శుద్ధశ్రోత్రియవంశమునందు పుట్టి వైదికవృత్తి యందున్న యన్నలను తండ్రిని కలిగియున్నవాఁడు. దేశాభిమానము కలిగి యిట్టి జనక్షేమకరములైన కార్యములయం దుత్సాహము కలిగి సర్వవిధముల నాకు సహాయములుగా నుండిన విద్యార్థులలో నితఁ డొకఁడు. ఇతఁడు (పులవర్తి శేషయ్యగారు) సర్వకళాశాలాప్రవేశ పరీక్షాసిద్ధుఁడయి యిప్పుడు మండలన్యాయసభయం దుద్యోగములో నున్నవాఁడు. ఇటీవల నేనీతని నొకవితంతుకన్యను తీసికొనివచ్చుట కయి పంపినప్పుడు వారివస్తువులను మోసికొని వచ్చుటకయి కూలి వాఁడు దొరకకపోఁగా, లేశమయినను వెనుకతీయక యభిమానమును విడిచి కార్యసాధనమే ముఖ్యప్రయోజనముగా నెంచుకొని తానే కావడిని కొన్నిక్రోసులు మోచుకొనివచ్చి కార్యమును నిర్వహించిన వాఁడు. ఇతఁడొకపర్యాయము తండ్రి తనకు వివాహముచేయ సిద్ధ పఱచినప్పుడు వితంతువివాహమునిమిత్తమే తానా వివాహమును నిరాకరించిన ధైర్యశాలి. ఇతఁడును, నాతో చెన్నపురికి రాప్రయాణ మయి తరువాత పదవవితంతువివాహమాడిన యాతఁడును, మొట్ట

మొదట స్వజాతివితంతువులు దొరకకపోవుటచేత నింతకాలము నిలిచి యున్నవారేకాని దొరకినయెడల వీరే వితంతువివాహమునకు ప్రథమ ములుగా నుండవలసినవారు. ఈ నాలవవివాహ మయినపిమ్మట ప్రతి పక్షులు తమ ప్రయత్నములవలన కార్యము లేదని తెలిసికొని నిరు త్సాహులయి ప్రత్యక్షముగా బాధించుటకును కార్యవిఘాతము చేయ పాటుపడుటకును మానుకొని యుపేక్షాపరులు కానాగినారు. మేము విశేషప్రయత్నము చేసినదీ నాలుగువివాహముల వఱకేకాని తరువాత దంపతులు తమంతట తామే రా మొదలుపెట్టినారు. ఇప్పటికి మా సమాజముయొక్క యాదరణముక్రింద పండ్రెండు స్త్రీపునర్వివాహములు జరగినవి. వైశ్యు లిట్టికార్యములకు సాహసించుట పరమాద్భుతమే యయినను, ఈ జరగిన వివాహములలో రెండు వైశ్యస్త్రీపునర్వివాహ ములుకూడా నున్నవని తెలుపఁగలిగినందులకు నాకెంతో సంతోష ముగానున్నది. ఈ వివాహములైన వారందఱు నించుమించుగా సుఖు లయియే యున్నారు. కొందఱికీవఱకే సంతానము కలిగినది; మఱి కొందఱికి కలుగనున్నది. బహుప్రయాసముతో నాటిన సత్కార్యబీజ మీప్రకారముగా కొమ్మలెత్తి పుష్పించి ఫలించి దినదినాభివృద్ధి చెందుచుండఁగా చూచుట యా వృక్షమును నాటినవారి కెంతసంతోష కరముగా నుండును! మధ్య వేయికష్టములు వచ్చినను కార్యసాఫల్య మయినతరువాత తొంటిప్రయాసమేదియు గణనకురాదు. పదిమంది చేరినతరువాత కొన్ని మనస్తాపములును చిక్కులును గలుగక మానవు. గాని చేసినమహాకార్యమును తలఁచుకోఁగా, అవి యెంతమాత్రమును గణనకు తేఁదగినవిగా నుండవు. కొందఱు ధనాశాపరులుగా నుండి పలుమిషలమీఁద తొందరలు కలుగఁజేయవచ్చును; కొంద అవివేకము చేతను కొందఱు దుస్స్వభావముచేతను తగవు లాడవచ్చును. ఆరంభ

ములో మాకింకను బహువిధములయిన చిక్కులు తటస్థించినవి. మమ్ము కొందఱు మోసముచేసి సొమ్మపహరించినవారును ఉన్నారు. మొదటి రెండువివాహములు నయినతరువాత బహువిధమనస్తాపములు సంభవించిన కాలములోనే వివాహితయైన రెండవవితంతుకన్యయొక్క తండ్రి లోకాంతరగతుఁడగుట తటస్థించెను. అప్పుడు వాహకు లెవ్వరును దొరకకపోయినను మాలో మేమే శవమును స్మశాన వాటికకు తీసికొనిపోయి దహనసంస్కారము జరిగించి, పుస్తకము చూచి చదివి యపరక్రియలను నేనే జరగింపవలసినవాఁడ నయినాను. వంటబ్రాహ్మణులు మొదలయినవారు బెదరించి లేచిపోవుచు రాఁగా, అటుతరువాత జరగిన యయిదవవివాహమునకు నాభార్యయే గోదావరి నుండి నీళ్ళు మోచుకొనివచ్చి వంట మొదలయిన పనులెల్లను నిర్వహింపవలసిన దాయెను. ఇట్టికష్టములను నివారించుటకై మేము సాధ్యమయినంత ప్రయత్నముచేసి ఆఱవవివాహమును వంటలు మొదలైనవి చేయఁగలిగిన బ్రాహ్మణునకే చేసి వంటబ్రాహ్మణులవలని బెదరింపులను తప్పించుకోఁ గలిగితిమి. ఏడవవివాహమే మొదటికోమటి వివాహము. మూఁడవదైన మాధ్వవివాహము జరగినప్పుడు పల్లకి చుట్టును రక్షకభటులు కావలియున్నను రాళ్ళురువ్వినకాలము పోయి, ఏడవదయిన యీ కోమటివివాహము జరగినప్పటికి రక్షకభటుల సాహాయ్య మక్కఱలేకయే దంపతులను రాత్రివేళ వీధులగుండ నిర్భయముగా నూరేగింపఁగలిగిన కాలము వచ్చినది. ఎనిమిదవవివాహము నేను దంపతుల నిక్కడకు తీసికొని వచ్చుటచేత ఈ పట్టణమునందే జరిగినది. తొమ్మిదవవివాహమే రెండవ కోమటివివాహము. పదవ వివాహము రాజమహేంద్రవరములో జరపిన బ్రాహ్మణవివాహము. తరువాతి రెండువివాహములును కొన్నిమాసములక్రిందట బళ్ళారిలో

జరుపఁబడినవి. మా సమాజమువారే తాము ధనవ్యయముచేసి యీ చెన్నపురియందును బళ్ళారియందునుకూడ వివాహములు చేయించుటనుబట్టి చూడఁగా, ఒక్క మాపట్టణమునందేగాని మా మండలమునందేకాని తెలుఁగుదేశమునందు మాత్రమే కాని వివాహములు చేయించుట మా సమాజోద్దేశము కాదనియు ధనమున్నయెడల నీ చెన్నపురి రాజధాని క్రిందిదేశములలో నెక్కడ జరగినను వివాహములకు తోడుపడుటయే మా యుద్దేశమనియు మీకు వ్యక్తపడి యుండవచ్చును. మేము మాప్రాంతముల జరగిన వివాహములలో నొక్కరికిని లంచమియ్యలేదని యీవఱకే చెప్పియున్నాను. మూడవ వివాహమునకు పెండ్లికొమారుని ఋణవిముక్తునిగాఁ జేయుటకయి యిచ్చిన రెండు వందలరూపాయిలును గాక మఱిరెండువందలరూపాయలిచ్చి అప్పులవారమ్ముకొనిపోవ సిద్ధముగా నున్న యొకపొలమును విడిపించి యిక్కడ వివాహమయిన యొనిమిదవదంపతుల కియ్యవలసి వచ్చినది. మేము రొక్కముగా నిచ్చిన సొమ్మంతే. తక్కినది వివాహవ్యయములక్రిందను, పెండ్లికూఁతుల కిచ్చిన రెండేసివందలరూపాయల యాభరణములక్రిందను, దక్షిణలక్రిందను, బట్టలు మొదలయిన వానిక్రిందను, ఈ నూతనదంపతులు కాపురముండుటకై కొన్న యిండ్లక్రిందను వ్యయపడిపోయినది. వివాహములనిమిత్తమై దంపతుల నిక్కడకు తీసికొని వచ్చినప్పు డొక్క ప్రయాణవ్యయములకే మూడు నాలుగువందల రూపాయలైనవి. ఇవిగాక ప్రతిమాసమును పురోహితునియొక్కయు వంటబ్రాహ్మణులయొక్కయు జీవితములకును పాఠశాలలం జదువుకొను వివాహితుల భరణమునకును పుస్తకాదులకును కొంతవ్యయము చేయవలసి యున్నది; ఈ వ్యయములన్నియు శ్రీ పైడా రామకృష్ణయ్యగారు మహౌదార్యముతో మా సమాజమునకు దయచేసిన పదివేల

రూపాయలతోనే జరుపఁబడినవి. ఈయన సాహాయ్యమే లేకయుండిన యెడల మేమిందులో నొక్కవివాహమునైనను జేయుటకు సమర్థుల మయియుండము. కాఁబట్టి యీవివాహముల కంతకును మూలాధార మీ మహాపురుషుఁడేయని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును. ఈయన కీమధ్య లక్షయేఁబదివేలరూపాయలు నష్టము వచ్చినను, ఇప్పటికిని బహువిధముల నీమహాకార్యములకు తోడుపడుచునే యున్నాఁడు. ఈ పదివేలరూపాయలును గాక మొదటి రెండువివాహములకు నయిన సమస్తవ్యయములను వహించుటయేకాక, ఈయనయే కొన్నిగృహ ములను సహితము పునర్వివాహదంపతులు కాపురముండుటకయి సమాజమువారి వశమున నుంచియున్నాఁడు. పరోపకారశీలుఁడయిన యీ దయాశాలియొక్క యీ యోగ్యదానమును నేను వర్ణింపవలసిన పనిలేదు. ఈ యిచ్చినధనము పోయినను, తనువులు పోయినను, మఱి యేమి పోయినను, ఈయన కీర్తి యీభూమండలములో స్థిరముగా నుండకపోదు. నావంటివారు కొందఱు పనిముట్లవలె కొంత యుప యోగపడినను, ఈ కార్యవ్యాపనమున కీతనుఁడే ముఖ్యకారణుఁడు. మన హిందూదేశమునందలి ధనికులలో నిటువంటి పరోపకారచింత గల దానశీలురు మఱిపదిమంది యున్నయెడల నీభరతఖండ మత్యల్ప కాలములోనే తొల్లింటి మహోన్నతదశకు వచ్చి బాగుపడుననుటకు సందేహము లేదు. ఇటువంటి లోకోపకారధురీణు లనేకులు శీఘ్ర కాలములోనే మనదేశమున కలంకారభూతులుగా జనించి యీ భరత ఖండముయొక్క పురోభివృద్ధికి తోడుపడుదురుగాక!

దేశాభివృద్ధికి హేతుభూతమయి లోకోపకారకమయిన యీ కార్యమునకు తోడుపడి, దుస్సహవైధవ్యదుఃఖములపాలయి గతి కానక బాధపడుచున్న యనాథయువతులను సాధ్యమయినంతవఱకు

దుఃఖసముద్రములోనుండి రక్షించుటయే దేశాభిమానలేశము గల పుణ్యపురుషుల కందఱికిని మహాకృత్యమన్న సంగతి మీవంటి వివేకులకు నేనిప్పుడు చెప్పవలసిన యావశ్యకము లేదు. అందఱును శ్రీ పైడా రామకృష్ణయ్యగారివలె వేలకొలఁదిరూప్యముల నిచ్చుటకు శక్తులుకారు; బంధువులు మొదలయిన వారిని త్యజించి కులజనులకు విరోధులయి లోకోపకారార్థమయి యిట్టి కార్యములలో ప్రవేశించి పనిచేయుటకును నెల్లవారును శక్తులు కారు. అయినను తమకిష్ట మున్నయెడల తోఁచిన ధనప్రదానముచేసి బొత్తిగా సహాయపడలేని వారుమాత్ర మొక్కరును ఉండరు. ఇప్పుడు కార్యముల నిమిత్త మనేకులు క్రొత్తవారు వచ్చుచున్నారు; రెండుమూఁడు కార్యము లీవఱకే సిద్ధముగా నున్నవి. కేవల ధనలోపముచేతనే వాని నిప్పుడు నిర్వహించుటకు మేము శక్తులము కాక యున్నాము. ఇంతేకాక యీవఱకు వివాహములు చేసికొన్నవారికిని కొన్నివిధముల సాహాయ్యములు కావలసియున్నవి. మీవంటి విద్యాధికులు తెలిసివారింతమంది దేశమందంతటను నిండియుండఁగా ధనాభావమువలన కార్యములు కాకున్నవన్న నిందమాత్రము రాదని దృఢముగా నమ్మియున్నాను; నా విశ్వాస మెంతవఱకు సత్యమో ముందు చూడవలసియున్నది. ఈ దేశాభిమానులందఱు నొక్కొక్క రూపాయచొప్పున నిచ్చినను మొత్తముమీఁద వేలకొలఁది రూపాయలు పోగుపడవచ్చును. సంఘమునం దెంతశక్తి యైన నున్నదికదా? శక్తికొలఁదిని మీవంటివారీవిషయమున తోఁచినంత ధనసహాయ్యమును చేసినయెడల, అందువలన నెవ్వరికిని నష్టము కలుగదు గాని యనేక బాలవితంతువులను దుర్భరసంతతవైధవ్యబాధలనుండి తొలఁగించి కాపాడి లోకమునకు మహోపకారము చేయవచ్చును. ఎవ్వరికిని భారముగా నుండని యీ

కార్యనిర్వాహక భారమును మీరు

చున్నాను. దైవము మీమనస్సులయందు

లేని యనాథయువతులను రక్షింప సహాయపడ.

దక్షించునుగాక !
